

הים האדום כמרקחה: מאבקי הכוחות והאינטרסים של ישראל באגן ים סוף

ד"ר משה טרדימן*

יולי 2018

אגן ים סוף, הנמצא לדרומה של מדינת ישראל, ומהווה נתיב מסחר ותנועה נוסף עבור המדינה, עובר לאחרונה תהפוכות רבות, הכוללות אתגרים, סכנות והזדמנויות רבות. אגן ים סוף הפך בשנים האחרונות לזירת מאבק פוליטית, מדינית וצבאית, שמכילה בה בעת תחרות בין מעצמות, מאבקים אזוריים וסכסוכים מקומיים. בנוסף, מהווה אגן ים סוף כר נרחב לפעילות ולתחרות כלכלית, שכוללת הקמת תשתיות, פרויקטים של פיתוח, פרויקטים סביבתיים, ופעילות מסחר ענפה. מבחינת ישראל, המתרחש באגן ים סוף הוא בעל חשיבות לאינטרסים המדיניים, הביטחוניים והכלכליים של המדינה. מאמר זה מתאר את המתחולל בזירת אגן ים סוף, סוקר את ההתפתחויות האחרונות בתחומים השונים, מצביע על האינטרסים של מדינת ישראל, וקורא בסופו לנצל את שעת הכושר הקיימת, ולבחון כיצד ישראל יכולה להשתלב יותר במרחב זה, גם מבחינה כלכלית וגם מבחינה מדינית.

א. הקדמה

בשנים האחרונות, וביתר שאת במהלך השנה האחרונה, מהווה ים סוף זירת מאבק ותחרות גוברת בין מעצמות אזוריות ומעצמות-על המבקשות לבסס את ההגמוניה שלהן במדינות המקיפות אותו, בעיקר אלה הממוקמות בחופיו המערביים ובכניסה הדרומית אליו, במפרץ עדן ובמצרי באב אל-מנדב.

המאבק על ההגמוניה בים סוף היא חלק בלתי נפרד מהמאבק בין סין להודו על ההגמוניה באוקיינוס ההודי, ומהמאבק העולמי בין סין לארה"ב. במקביל, על רקע המלחמה המתמשכת בתימן וניתוק היחסים בין קטר לבין ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, מתנהל גם מאבק אזורי על ההגמוניה בים סוף בין קטר ותורכיה מחד לערב הסעודית, איחוד האמירויות ומצרים מאידך (שמנסות לבסס את עצמן מבחינה צבאית ופוליטית בסומליה, ג'יבוטי, אריתריאה וסודאן). המאבקים הללו מתנהלים בד בבד עם מאבק נוסף בין מדינות אגן הנילוס – בעיקר מצרים, סודאן, אריתריאה ואתיופיה – בשל בניית סכר הרנסנס על הנילוס הכחול בשטח אתיופיה, ומאמציה של אתיופיה להשיג מוצא לים. אל הקלחת המבעבעת של מאבקי האינטרסים נכנסה לאחרונה מחדש גם רוסיה, שחתמה על הסכמים עם מצרים ועם סודאן ומנהלת מגעים עם סומלילנד במטרה להקים בסיס צבאי בשטחה.

מעבר למאבקים על הגמוניה ושליטה פוליטית, ים סוף מהווה גם מוקד לפעילות סביבתית וכלכלית רחבת היקף לה שותפות המדינות הממוקמות לחופיו. מצרים התחילה לבצע חיפושי נפט במים הכלכליים שלה בים סוף, ערב הסעודית מקימה פרויקטים תיירותיים וסביבתיים ענקיים לחופי ים סוף, ירדן וישראל שותפות לפרויקט תעלת הימים שמטרתו להעביר מים מים סוף לים המלח, ירדן מקימה מתקני התפלה לחופי ים סוף, וזאת בנוסף לאתרי הצלילה הרבים לחופי ים סוף שמושכים תיירים רבים.

מבחינת ישראל, למתרחש באגן ים סוף יש חשיבות בכל הקשור לאינטרסים הביטחוניים והכלכליים של המדינה. ישראל נמצאת לחופו של ים סוף, וגם היא פועלת בזירה זו. מפרץ אילת הוא המוצא של ישראל לים סוף וממנו מפליגות ספינות סוחר ישראליות למדינות המזרח הרחוק ומזרח אפריקה. לכן, אבטחת חופש

* ד"ר משה טרדימן הוא מומחה לאסלאם באפריקה, איכות סביבה בעולם הערבי והמוסלמי, הקשרים בין מדינות המפרץ לאפריקה וזירת ים סוף. הוא משמש כחוקר אורח במכון מיתוים וכעמית מחקר במרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי באוניברסיטת חיפה ובפורום לחשיבה אזורית.

השיט בים סוף הוא אינטרס ישראלי ראשון במעלה באזור זה. ישראל גם שותפה לפרויקטים כלכליים וסביבתיים עם שכנותיה באזור, דוגמת תעלת הימים. חלון ההזדמנויות שנדמה כי נפתח לאחרונה עבור ישראל לפיתוח יחסים עם מדינות ערב, בעיקר עם ערב הסעודית אך גם עם סודאן, מהווה אינטרס ישראלי נוסף באזור. אגן ים סוף הוא גם מרכיב חשוב באינטרס הביטחוני הישראלי, שכן בעשור וחצי האחרונים שימש מסלול להברחות של אמצעי לחימה לחמאס, שישראל פעלה שוב ושוב לסכל.

במאמר זה אסקור את מאבקי ההשפעה וההגמוניה באגן ים סוף ואת הפרויקטים הכלכליים והסביבתיים המתבצעים לחופיו. אתאר גם את האינטרס הישראלי באזור זה ואסביר מדוע הבנת ההתפתחויות המתרחשות בו כיום היא מרכזית עבור האינטרסים המדיניים, הכלכליים והביטחוניים של ישראל. מחקר זה הוא סקירה כללית של המתרחש באגן ים סוף, ומטרתו להפנות את הקשב הישראלי למתרחש באחד האזורים אליו ישראל משתייכת.

ב. רקע גאופוליטי והיסטורי על אגן ים סוף

אגן ים סוף

אגן ים סוף מורכב מ-12 מדינות שאוכלוסייתן מונה כ-300 מיליון נפשות. בחופו המזרחי נמצאות תימן, הממוקמת בכניסה הדרומית לים סוף ושחופיה משתרעים אל תוך מפרץ עדן והאוקיינוס ההודי, וערב הסעודית. את מפרץ עקבה/אילת, השלוחה הצפון מזרחית של ים סוף, חולקות ביניהן ערב הסעודית, ירדן, ישראל וחצי האי סיני, השייך למצרים. בחלק הצפון מערבי של ים סוף, במפרץ סואץ ולכל אורך תעלת סואץ

המחברת את ים סוף עם הים התיכון, ממוקמת מצרים. דרומית למצרים, בחופו המערבי של ים סוף, נמצאות סודאן, אריתריאה וג'יבוטי. ג'יבוטי נמצאת בכניסה הדרומית של ים סוף, מול חופי תימן.

באגן ים סוף נכללות גם אתיופיה, ששלטה על החוף האריתריאי של ים סוף עד שאריתריאה קיבלה עצמאות בשנת 1993, ודרום סודאן שעד לשנת 2011 הייתה חלק מסודאן. שתי מדינות נוספות הנכללות באגן ים סוף הן סומלילנד, שהכריזה על עצמאותה מסומליה בשנת 1991 אך טרם זכתה להכרה בינלאומית בכך, וסומליה. שתי המדינות הללו נמצאות במפרץ עדן, מול חופי תימן, בכניסה לים סוף.

לאגן ים סוף מספר מאפיינים המייחדים אותו מאזורים אחרים ברחבי העולם. מבחינה גאוגרפית, ים סוף מפריד בין אפריקה לאסיה ומהווה חלק מהשבר הסורי-אפריקני, המשתרע לאורך כ-6,000 ק"מ מטנזניה ועד לדרום תורכיה. מבחינה גאופוליטית, שימש ים סוף לאורך ההיסטוריה כאחד מנתיבי הסחר החיוניים בעולם, שמחבר בין אירופה והמערב למזרח התיכון. אולם, עד לפתיחת תעלת סואץ בשנת 1869 היה ים סוף שלוחה סגורה של האוקיינוס ההודי, שהסתיים במפרץ עקבה/אילת או במפרץ סואץ, ומשם הועברו הסחורות בדרך היבשה אל נמליה הים תיכוניים של מצרים. החל בפתיחת תעלת סואץ בשנת 1869 וביתר שאת מאז גילוי הנפט בחצי האי ערב, ים סוף הפך לנתיב הסחר העמוס ביותר בעולם. דרכו הפליגו מכליות הנפט והגז ממדינות המפרץ לאירופה ולמערב, וספינות סוחר מערביות מהמערב למדינות המפרץ ולמזרח הרחוק. משום כך, במרחב ים סוף נודעת חשיבות מיוחדת בעיקר למצרים, המגשרת בין ים סוף לים התיכון, ולתימן, ג'יבוטי וסומליה, הנמצאות משני עברי מיצרי באב אל-מנדב ומפרץ עדן בכניסה הדרומית לים סוף.

ים סוף היה גם הנתיב הימי דרכו הגיעו מדי שנה מיליוני עולי הרגל המוסלמים מאפריקה, מהמזרח הרחוק, ממדינות המפרץ ומהמערב למכה ולא-ל-מדינה, שתי הערים הקדושות ביותר באסלאם הנמצאות בערב הסעודית, לא הרחק מהעיר ג'דה שלחוף ים סוף. נוסף על כך, תמיד היו מעברי אוכלוסיה, סחורות ורעיונות בין שני חופי ים סוף. כך, למשל, השתלטה בשנת 525 ממלכת אקסום הנוצרית ששלטה באתיופיה על תימן; מאוחר יותר, הנביא מוחמד וראשוני המוסלמים מצאו מקלט באתיופיה מפני רודפיהם; סוחרים ערבים מוסלמים הפיצו את האסלאם בצדו השני של ים סוף ותרמו להתאסלמותם של החברות במצרים, סודאן, קרן אפריקה ופנים היבשת (בהמשך הופץ באזורים אלה גם האסלאם הקיצוני). עד לראשית המאה ה-20 שימש ים סוף כנתיב מרכזי של סחר עבדים, שמקורם בעיקר מאתיופיה, סודאן ופנים היבשת, לחצי האי ערב.

כיום, שני צדי ים סוף קשורים זה לזה בקשר פוליטי וכלכלי בל-יינתק, אולי יותר מאי פעם בעבר. מאות אלפי עובדים זרים מוסלמים ונוצרים ממצרים, סודאן, דרום סודאן, אתיופיה ומדינות נוספות מאפריקה נמצאים במדינות המפרץ העשירות ומהווים את עמוד השדרה הכלכלי של כלכלות ומשקי בית רבים במדינות האפריקניות של אגן ים סוף. הסחר עם מדינות המפרץ חשוב מאוד גם עבור כלכלות סומליה וסומלילנד, שמייצאות פחם ומקנה למדינות חצי האי ערב. יתרה מזאת, פליטים רבים מסומליה חצו את מפרץ עדן ומצאו מקלט בתימן בעקבות פרוץ מלחמת האזרחים במדינה בשנת 1991. מנגד, מדינות המפרץ, בעיקר ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, משקיעות מיליוני דולרים בחכירת שטחים חקלאיים במדינות אפריקה, בעיקר בסודאן ואתיופיה, על מנת לגדל שם את מזונן. זאת, בשל שיקולים של ביטחון המזון ואי היכולת של מדינות המפרץ לגדל בשטחן את הגידולים החקלאיים הדרושים להזנת אוכלוסייתן.¹ כמו כן, בעקבות פרוץ אירועי האביב הערבי ומלחמת האזרחים בתימן בשנת 2011, חצו תימנים רבים את מיצרי באב אל מנדאב ומצאו מקלט בג'יבוטי.

1. איומים מרכזיים על חופש השייט בים סוף

בשני העשורים האחרונים, וביתר שאת במהלך השנה האחרונה, שלושה גורמים מאיימים על חופש השיט בים סוף והופכים אותו לאחת מהזירות החשובות בעולם ולזירת מאבק ותחרות בין מעצמות בינלאומיות ואזוריות. שלושת הגורמים הללו נובעים מכך שגם תימן וגם סומליה, הנמצאות משני צדי מפרץ עדן בכניסה הדרומית לים סוף, אינן מדינות יציבות ואין בהן ממשל יציב.

¹ להרחבה על ההשקעות החקלאיות ועל חכירת הקרקעות לצורך גידול מזון של מדינות המפרץ במדינות אגן הנילוס ובעיקר בסודאן ובאתיופיה ראו: Nachum Shiloh, "Africa – The GCC Food Reservoir?," *Ifriqiya: Africa Research Program* 1(6), 19 August 2015.

מבחינה כרונולוגית, הגורם הראשון הוא פעילות הטרור. משנות התשעים של המאה הקודמת מהווה קרן אפריקה אחת מזירות הטרור הבינלאומי. מנהיג אל-קאעדה, אוסאמה בן לאדן, הקים את בסיסו בסודאן בין השנים 1991-1996, חברי אל-קאעדה סומאלים בוגרי אפגניסטן הקימו את ארגון אל-אתחאד אל-אסלאמי באמצע שנות התשעים, שארגון חרכת אל-שבאב אל-מג'אהדין הוא הגלגול העכשווי שלו. מעבר לארגון זה, המונה כמה אלפי לוחמים, פועלת בסומליה גם שלוחה של דאעש. מנגד, בתימן, קיימת פעילות של אל-קאעדה ושל דאעש, שתורת במידה רבה לחוסר היציבות בתימן וסומליה. שני פיגועי טרור ימיים התבצעו על ידי אל-קאעדה בחצי האי ערב במפרץ עדן. הפיגוע הראשון התרחש ב-12 באוקטובר 2000 נגד המשחתת האמריקנית קול, בעת שהיא תדלקה בנמל עדן. במתקפת טרור זו נהרגו 17 מלחים אמריקנים ו-39 נפצעו. כעבור שנתיים, ב-6 באוקטובר 2002, תקפה סירת מתאבדים את מכלית הנפט הצרפתית לימבורג. כתוצאה מכך נהרג איש צוות אחד ו-25 אחרים נפצעו.²

הגורם השני הוא השוד הימי, שהפך למכשול עבור הסחר בים סוף ובמפרץ עדן במחצית השנייה של העשור הקודם. בשל היעדר שלטון מרכזי יעיל בסומליה מאז פרוץ מלחמת האזרחים במדינה בינואר 1991 ובשל העובדה שספינות של מדינות זרות ניצלו את היעדרו של משמר חופים יעיל להשלכת פסולת גרעינית ולדיג בלתי חוקי במים הטריטוריאליים של סומליה, קהילות הדייגים הסומאליות המקומיות הגיבו באמצעות הקמת קבוצות חמושות להרתעת הזרים הפולשים. מה שהתחיל כפעולת הרתעה הפך לחטיפת ספינות דייגים וספינות סוחר ולשוד ים רווחי שהניב תשלומי כופר רבים ורווח כלכלי גדול, ושכללו גם מכליות נפט.³

בשנת 2008, בשיא פעילותם, נרשמו 111 מתקפות של שודדי הים הסומאלים, מתוכם 42 חטיפות מוצלחות של ספינות. יותר מ-269 אנשי צוותים נלקחו כבני ערובה רק בשנת 2009. אולם החל בשנת 2010 חלה ירידה במספר מתקפות שודדי הים הסומאלים, וזאת בעקבות הקמת כוח בינלאומי של האיחוד האירופאי בשנת 2008 על מנת להבטיח את משלוחי תכנית המזון העולמית לתושבי סומליה ולהבטיח פרודור לספינות סוחר העוברות במפרץ עדן, ובעקבות הקמת כוח שיטור ימי בינלאומי בו השתתפו בין היתר, רוסיה, איראן, סין והודו.⁴

אולם, לאחר שנים של דעיכה, שודדי הים הסומאלים שוב רשמו בשנה שעברה עלייה בפעילותם כתוצאה מירידה במספר הפטרולים הימיים נגדם ומשאנות של ספינות סוחר שסברו שימי שוד הים במפרץ עדן חלפו מן העולם. כך, למשל, במרץ 2017, הצליחו שודדי הים הסומאלים לחטוף מכלית נפט לראשונה מאז שנת 2012, אך הם שחררו אותה מספר ימים לאחר מכן אחרי שהבינו שאנשי עסקים סומאלים שכרו את הספינה כדי שתעביר נפט מג'יבוטי לסומליה.⁵

הגורם השלישי הוא מלחמת האזרחים בתימן, שפרצה במרץ 2015 בעקבות השתלטות הכוחות החות'ים בגיבויו איראן על צנעא, בירת תימן. ב-26 במרץ 2015 פתחה קואליציה של מדינות בהנהגת ערב הסעודית במבצע "סופה נחרצת" שמטרתו להדוף את החות'ים ולהחזיר את השלטון לידי הממשלה התימנית בהנהגת הנשיא עבד רבה מנצור האדי. לצד ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, מעורבות במלחמה זו גם מדינות אגן ים סוף: סודאן, מצרים וירדן באופן אקטיבי, ואריתריאה, ג'יבוטי וסומליה באופן עקיף – הן פתחו את המים הטריטוריאליים, המרחב האווירי והבסיסים שבשטחם לרשות כוחות הקואליציה בהנהגת ערב הסעודית.

ב-8 בינואר 2018, איים ראש הממשלה מטעם החות'ים, צאלח עלי אל-צמאד (שנהרג שלושה חודשים מאוחר יותר), בתקיפת כלי שיט מסחריים ואמר למשלחת של האו"ם שנפגשה איתו כי החות'ים מסוגלים להשתמש באופציות אסטרטגיות כולל ניתוק השיט הבינלאומי בים סוף במידה והקואליציה תמשיך לאיים על אל-חודידה, הנמל היחיד שבשליטת החות'ים. החות'ים איששו יכולת זאת יומיים קודם לכן באמצעות ניסיון שסוכל לתקוף

² להרחבה על שני פיגועי הטרור הימי הללו ראה: Akiva J. Lorenz, "[Al-Qaeda's Maritime Threat](#)," *Intelligence and Terrorism Center at the Israel Intelligence Heritage & Commemoration Center (IHCC)*, 3 May 2007.

³ להרחבה על ההיסטוריה של תחילת שוד הים הסומאלי ראה:

Jay Bahadur, *The Pirates of Somalia: Inside Their Hidden World*, New York: Vintage Books, 2011, pp. 25-43.

⁴ Annette Weber, "[Red Sea: Connector and Divider – Disruption Waves from the Arabian Gulf to the Horn of Africa](#)," *SWP Comment*, November 2017.

⁵ "[The State of Maritime Piracy 2017 Assessing the Economic and Human Cost: Piracy and Armed Robbery Against Ships in East Africa 2017](#)," *One Earth Future*.

מכלית נפט סעודית באמצעות סירת נפץ המופעלת בשלט רחוק.⁶ על פי דובר הקואליציה תרכי אל-מאלכי, ב-3 באפריל 2018, תקפו החות'ים מכלית נפט סעודית נוספת בים סוף, אך נגרם לה נזק מועט בלבד. החות'ים, מצדם, טענו שמדובר היה בספינת מלחמה סעודית. בהקשר זה יצוין כי החות'ים תקפו בעבר ספינות קרב של הקואליציה וכן ספינות קרב אמריקניות, בשל הסיוע הלוגיסטי שארה"ב מגישה לקואליציה באמצעות סירות נפץ, מוקשים ימיים וטילים נגד ספינות.⁷ על כן, האיום שהחות'ים מהווים על חופש השיט ועל הסחר הבינלאומי העובר בים סוף הוא בהחלט ממשי.

ג. המאבק על ההשפעה והשליטה בים סוף

1. ג'יבוטי כזירת התנגשות בין המעצמות

על רקע הצורך להבטיח את חופש השיט בים סוף ולפעול למיגור הגורמים המאיימים עליו, הקימו המעצמות הגדולות ומדינות אחרות בסיסים צבאיים בג'יבוטי. ג'יבוטי, שזכתה בעצמאותה מידי צרפת בשנת 1977, היא מדינה קטנה בעלת אוכלוסייה המונה פחות ממיליון תושבים. היא גובלת בצפון באריתריאה, במערב ובדרום באתיופיה, בדרום מזרח בסומלילנד ובמזרח במיצרי באב אל-מנדב ובמפרץ עדן. שטחה הוא 23,200 קמ"ר וחופיה משתרעים על פני 403 ק"מ.⁸ מיקומה הגאוגרפי על מיצרי באב אל-מנדב, מול חופי תימן ובקרבת סומליה, והמשטר הנשיאותי היציב שבה הופכים אותה למדינה בעלת הכי הרבה בסיסים צבאיים זרים בעולם.

עד לשנת 2002 היה בג'יבוטי רק בסיס צבאי אחד, הבסיס הצרפתי. ההסכם לשיתוף פעולה בטחוני בין צרפת לבין ג'יבוטי נחתם ב-21 בדצמבר 2011 ונכנס לתוקפו ב-1 במאי 2014. במסגרת הסכם זה צרפת אישרה מחדש את מחויבותה לעצמאות ולשלמות הטריטוריאלית של ג'יבוטי. הסכם זה מתאר את המתקנים המבצעיים שניתנו לכוחות הצרפתים המוצבים במדינה, שמהווים את הבסיס הצבאי הצרפתי הגדול ביותר מחוץ לצרפת, בו מוצבים כ-1,300 חיילים.⁹

אולם, היה זה נשיא ג'יבוטי אסמאעיל עומר גואלה, ששולט במדינה ברציפות משנת 1999, שפתח את המדינה בפני המעצמות הזרות והחכיר חלק משטחה לטובת בסיס צבא זרים המהווים אחד ממקורות ההכנסה העיקריים של המדינה. בשנת 2001, בעקבות אירועי ה-11 בספטמבר, גואלה העביר מסר למעצמות שהן יכולות להקים בסיסים צבאיים בשטח ג'יבוטי לשם המאבק בטרור. שנה לאחר מכן, ארה"ב הקימה את בסיס הקבע הצבאי היחיד והגדול ביותר שלה באפריקה בכף למונייר, שבשדה התעופה הבינלאומי של המדינה, על מנת להילחם נגד הטרוריסטים בסומליה ובתימן. בבסיס זה מוצבים כ-4,000 חיילים ומל"טים רבים.¹⁰ בג'יבוטי נמצאים גם בסיס צבאי של האיחוד האירופי (משנת 2008) למלחמה נגד שודדי הים הסומאליים,¹¹ ולאותה מטרה משמש גם הבסיס היפני היחיד מחוץ ליפן, שהוקם בג'יבוטי בשנת 2011 ושוב מוצבים 180 חיילים.¹² כמו כן, יש בבסיס הצבאי הצרפתי בג'יבוטי גם בסיס צבאי איטלקי ונוכחות של חיילים גרמנים וספרדים, גם הם לצורך מאבק בשודדי הים הסומאליים.¹³

הבסיס הצבאי האחרון שהוקם בג'יבוטי הוא הבסיס הסיני שנפתח באופן רשמי ב-1 באוגוסט 2017. זהו הבסיס הצבאי הסיני הראשון מחוץ לשטח סין. בכירים סינים טענו כי הבסיס נועד למטרות תמיכה בפעילות שמירת השלום ובפעילות ההומניטארית הסינית באזור ולתמיכה לוגיסטית במשימות הימיות לאורך חופי סומליה ותימן. ואכן, ספינות מלחמה סיניות הצטרפו למאבק נגד שודדי הים הסומאליים משנת 2008. סין

⁶ Jeremy Binnie, "Yemeni Rebels Threaten Red Sea Shipping," *Jane's* 360, 12 January 2018.

⁷ Joseph Trevithick, "Yemen's Houthi Rebels Reportedly Attacked a Saudi Oil Tanker in the Red Sea," *The Drive*, 3 April 2018.

⁸ "Djibouti," *The CIA World Factbook*, 1 May 2018.

⁹ לפירוט בנוגע לכוחות הצרפתים המוצבים בג'יבוטי ראה: *Ministère des Armées*, 20 September 2016.

¹⁰ לארה"ב יש גם בסיסים אחדים בשטח סומליה, בחלקם מוצבים גם חיילי צבא סומליה, בהם מוצבים כוחות מיוחדים ומל"טים. Tomi Oladipo, "Why are there so many military bases in Djibouti?," *BBC News*, 16 June 2015.

¹¹ David Styan, "Djibouti: Changing Influence in the Horn's Strategic Hub," *Chatham House*, April 2013, p.12.

¹² Nobuhiro Kibo, "Japan to expand Djibouti military base to counter Chinese influence," *Reuters*, 13 October 2016.

¹³ T. Terspra. "It's getting really crowded around Djibouti City," *Medium*, 2 August 2017.

שלחה גם חיילים להשתתף במשימות לשמירת שלום בפנים יבשת אפריקה – בדרום סודאן, ברפובליקה הדמוקרטית של קונגו, במאלי, בליבריה ובסודאן.¹⁴

סוכנות הידיעות הממשלתית הסינית פרסמה ב-13 ביולי 2017 מאמר מערכת, שבועות ספורים לפני פתיחתו הרשמית של הבסיס הצבאי, שמטרתו להרגיע את המעצמות שלהן היו כבר בסיסים בג'יבוטי בנוגע לכוונותיה של סין בפתיחת הבסיס. על פי המאמר, "כבסיס הראשון אי פעם של המדינה מעבר לים, הבסיס בג'יבוטי מעורר תשומת לב ברחבי העולם. אך, בינתיים, נראה שהוא מעורר דאגות מסוימות מאחר ומספר ערוצי תקשורת זרים תיארו את הבסיס בג'יבוטי כמוצב חוץ של סין באוקיינוס ההודי, שמטרתו לשרת את האינטרסים שלה בתחרות בין המעצמות הגדולות. פרשנויות או דאגות שכאלה בנוגע לבסיס הן חסרות בסיס לחלוטין. אין בין הבסיס בג'יבוטי לבין מרוץ חימוש או התפשטות צבאית דבר, ולסין אין כל כוונה להפוך מרכז לוגיסטיקה לדריסת רגל צבאית."¹⁵

ניסיונות ההרגעה הסיניים הללו לא הצליחו להרגיע חלק מהמדינות להן יש בסיסי צבא בג'יבוטי. יפן, למשל, מתכננת להרחיב את בסיסה הצבאי כדי להוות משקל נגד להשפעה הסינית הגוברת במדינה.¹⁶ ארה"ב, מצדה, מודאגת מהתפשטות ההשפעה הסינית באפריקה בכלל ובג'יבוטי בפרט. מזכיר המדינה האמריקני לשעבר רקס טילרסון עצר לבקר בג'יבוטי במהלך ביקורו הראשון והאחרון באפריקה במרץ 2018. מטרת הביקור הייתה להדגיש מחדש את מחויבותה של ארה"ב לג'יבוטי ולהפגין את רצונה של ארה"ב להישאר רלבנטית באפריקה. מפקד אפריקום (United States Africa Command – AFRICOM), תומאס ואלדהאוזר, העיד ב-6 במרץ 2018 בפני ועדת הכוחות המזוינים ואמר שהם "משגיחים בזירות על הנוכחות הצבאית ועל החדירה הסינית בג'יבוטי". אולם, מעבר לנוכחות הסינית בג'יבוטי, הסיבה היחידה ביותר מוחשית לדאגה האמריקנית הייתה קשורה לעובדה שג'יבוטי סיימה לפתע את החוזה להפעלת נמל המטענים בדוראלה עם חברת Dubai Ports (DP) World. פקידי הממשל האמריקנים חששו שנשיא ג'יבוטי יעניק את הזיכיון להפעלת הנמל לסין, שהבסיס הצבאי שלה נמצא לא הרחק מדוראלה, מה שיגביל את נגישות הצי האמריקני ואת יכולתו לפרוק מטענים שם. הם חששו גם שנשיא ג'יבוטי יגרש בעתיד את האמריקנים ממדינתו.¹⁷

על רקע חשש זה, נראה כי ארה"ב מרחיבה את האינטרסים שלה באריתריאה. בעבר, אריתריאה כבר הציעה לארה"ב להקים בסיס צבאי בשטחה.¹⁸ עתה, יתכן כי ארה"ב שוקלת מחדש הצעה זו. בהקשר זה, יצוין כי תת עוזר מזכיר המדינה האמריקני לענייני אפריקה, דונאלד יאממוטו, ביקר באריתריאה ב-22 באפריל, במסגרת ביקור במדינות קרן אפריקה, לצורך התייעצויות עם בכירים בממשלת אריתריאה.¹⁹ זהו הביקור הראשון של אישיות אמריקנית רמת דרג במדינה זו מזה יותר מעשור. גם החשש האמריקני מפני תקריות בין הכוחות הצבאיים האמריקנים והסינים בג'יבוטי התממש, לפחות לפי הגרסה האמריקנית. ב-3 במאי 2018 התלוננה ארה"ב בפני סין על כך שבשבועות האחרונים כוחותיה כיוונו עשר פעמים לייזרים לעבר כלי טיס אמריקנים וכתוצאה מאחת מהתקריות הללו (באפריל 2018) סבלו שני טייסים של מטוס תובלה מדגם C-130 מפציעות קלות בעיניהם. הסינים, מצדם, מכחישים זאת בתוקף.²⁰

את פתיחת הבסיס הצבאי הסיני בג'יבוטי יש לראות גם כיישום של "יוזמת הדרך והחגורה" או "דרך המשי" החדשה של נשיא סין שי ג'ינפינג. מטרת תכנית זו היא ליצור רשת קשרים כלכליים ופוליטיים ביבשה ובים שסין ניצבת במרכזם, ודרך זאת להשיג שליטה עקיפה של סין בנתיבי הסחר היבשתיים והימיים החשובים תוך שיתוף פעולה עם המדינות הרלבנטיות. זאת, באמצעות סדרה של בריתות ומיזמי תשתית שיקשרו את

¹⁴ Lily Kuo, "China has officially opened its first military base in Africa," *Quartz Africa*, 1 August 2017.

¹⁵ Song Lifang, "Commentary: China's Djibouti base not for military expansion," *Xinhuanet*, 13 July 2017.

¹⁶ Abdi Latif Dahir, "How a tiny African country became the world's key military base," *Quartz Africa*, 18 August 2017.

¹⁷ Abdi Latif Dahir, "China's growing African footprint could lock the US out from its lone Africa base," *Quartz Africa*, 10 March 2018.

¹⁸ Judy Sarasohn, "Eritrea Pushes to Get U.S. Base," *The Washington Post*, 21 November 2002.

¹⁹ "Principal Deputy Assistant Secretary Yamamoto Travel to East Africa," *U.S. Department of State*, 21 April 2018.

²⁰ "China denies U.S. accusation of lasers pointed at planes in Djibouti," *Reuters*, 3 May 2018.

סין למערב אסיה ולאירופה ויחזקו אותה כמרכז של קשרי סחר בין-יבשתיים.²¹ לצד זה, הצי הסיני יאבטח את דרך המשי הימית באמצעות הקמת בסיסים בנקודות מפתח. באופן זה, דרך המשי הימית היא מיזם כלכלי-דיפלומטי-צבאי משולב.

מאז שנת 2008, עת ספינות מלחמה סיניות התחילו להיות נוכחות באוקיינוס ההודי על מנת להילחם בשודדי הים הסומאליים, מתנהלים מאבק ותחרות בין סין מזה לבין הודו ויפן מזה על ההגמוניה וההשפעה במרחב האוקיינוס ההודי, הכולל גם את ג'יבוטי. תחרות זו מתבטאת בהקמת נמלים או הקמת בסיסים צבאיים במרחב האוקיינוס ההודי.²² כך, למשל, סין חכרה את נמל גואדאר שבפקיסטן לארבעים שנה, את נמל האמבאנטון שבסרי-לנקה ל-99 שנה, 20 אחוזים מחוף קמבודיה ל-99 שנה, ואחד מאיי המאלדיביים ל-50 שנה. היא מנסה לשכנע את מיאנמאר להעלות את החלק הסיני בנמל קיאוקפיו שבמפרץ בנגאל מ-50 אחוזים ל-75 או 85 אחוזים ולחכור גם אותו ל-99 שנה.²³ מעבר לזה, ישנם דיווחים לא מאומתים על כך שנשיא תימן, עבד רבו מנסור האדי, מציע לסין להשקיע בנמל עדן ולנהלו. במידה שדיווח זה נכון, משמעות הדבר היא שלסין תהיה נוכחות משני צידי מיצרי באב אל מנדב.²⁴

הודו, מנגד, אינה שוקטת על שמריה. בפברואר 2018, היא חתמה עם עומאן על הסכם המאפשר לספינות הצי ההודי גישה לנמל דוקם, הממוקם מול נמל גואדאר שבפקיסטן. היא הרחיבה את בסיסה באיים אנדאמן וניקובאר וחתמה בשנת 2017 על הסכם עם סינגפור לשימוש במתקניה הימיים. בניסיון לבלום את ההשפעה וההתפשטות הסינית במרחב, ארה"ב וצרפת חתמו עם הודו על הסכמים המאפשרים לספינות המלחמה שלה להיכנס ולהשתמש בבסיסהן הצבאיים באוקיינוס ההודי. בשנת 2016, הודו חתמה על הסכם דומה עם ארה"ב, המאפשר לספינות המלחמה שלה להשתמש בבסיס האמריקני הגדול ביותר באוקיינוס ההודי הממוקם באי דייגו גארסיה שבמאוריציוס. במרץ 2018, חתמו הודו וצרפת על הסכם המגדיל את שיתוף הפעולה הצבאי ביניהן באוקיינוס ההודי והפותח את בסיסהן הימיים ברחבי האוקיינוס ההודי בפני ספינות המלחמה של שתי המדינות. כתוצאה מהסכם זה, ספינות מלחמה הודיות רשאיות להיכנס לבסיסים הצרפתיים בג'יבוטי ובמדגסקר ובאי ראוניון.²⁵ נוסף על כך, ב-29 במאי 2018 הסכימו ראש ממשלת הודו, נארנדרה מודי, ונשיא אינדונזיה, ג'וקו וידודו, על הגדלת שיתוף הפעולה הביטחוני והימי ועל פיתוח נמל ימי אסטרטגי באי סאבאנג שבפתח מיצרי מאלאקה, עוד אחד מנתיבי הספנות העמוסים ביותר בעולם.²⁶

יפן, מצדה, משתפת פעולה עם הודו על מנת לבלום את החדירה הסינית לאוקיינוס ההודי. יפן משקיעה רבות בתשתיות ברחבי האוקיינוס ההודי במסגרת "יוזמת השותפות לתשתיות איכות" עליה הכריזה בשנת 2015. במסגרת יוזמה זו מושקעים במשך חמש שנים כ-110 מיליארד דולר באסיה. בשנת 2016, יוזמה זו הורחבה להשקעה של 200 מיליארד דולר ברחבי העולם, כולל באפריקה ובדרום האוקיינוס השקט. לאחרונה, יפן השקיעה בפרויקטים בנמלים במוזמביק, קניה, מדגסקר, מומביי, מאטארבארי שבבנגלדש, ויאנגון ודאווי שבמיאנמר. הודו היא שותפה חשבה ביוזמה זו, ולאור זאת הכריזו הודו ויפן בשנת 2017 על פרזדור הפיתוח אסיה-אפריקה כיוזמה משותפת לבניית קישוריות בין האוקיינוס השקט לאפריקה.²⁷

המאבקים בין הודו ויפן לבין סין על ההגמוניה וההשפעה במרחב האוקיינוס ההודי זולגים בדפוסים דומים – קרי הקמת בסיסים צבאיים, הקמת או חכירת נמלים וביסוס מאחזים אסטרטגיים – גם לאגן ים סוף, המשתייך מבחינה גאוגרפית למערב האוקיינוס ההודי בנוסף להיותו חלק מהמזרח התיכון ומקרן אפריקה. נכון לכתיבת שורות אלו, המאבקים הללו באגן ים סוף מתמקדים בג'יבוטי, באתיופיה ובתימן.

²¹ רחל בית אריה, "האח הגדול החדש מגיע: סין נכנסת לאפגניסטן", *הפורום לחשיבה אזורית*, 25 בפברואר 2016; רחל בית אריה, "מה מחפשת סין במצרים?" *הפורום לחשיבה אזורית*, 3 בדצמבר 2015.

²² להרחבה בנושא זה ראה: David Brewster (ed.), *India and China at Sea: Competition for Naval Dominance in the Indian Ocean*, Oxford: Oxford University Press, 2018.

²³ Mohan Malik, "The China-India Nautical Games in the Indian Ocean – Part One," *Macdonald-Laurier Institute*, 15 March 2018.

²⁴ Living in Yemen on the Edge, "Aden Port to the Chinese?" *Facebook*, 13 March 2018.

²⁵ Rob Edens, "India crafts its own 'string of pearls' to rival China's naval jewels in the Indian Ocean," *South China Morning Star*, 25 March 2018.

²⁶ Agustinus Beo Da Costa, "Indonesia, India plan to develop strategic Indian Ocean port," *Reuters*, 30 May 2018.

²⁷ David Brewster, "Japan's plans to build 'a free and open' Indian Ocean", *Lowy Institute*, 29 May 2018.

במהלך 2018 חדרו גם הרוסים לאגן ים סוף. בחודש אפריל 2018 הופיעו דיווחים תקשורתיים לא מאומתים לפיהם רוסיה דנה עם סומלילנד על בניית בסיס ימי בקרבת נמל זילע שיאווש על ידי 1,500 חיילים. על פי מקורות רוסים, דיפלומטים רוסים התחילו לדון עם ממשלת סומלילנד בסוגיה בסוף שנת 2017 והצדדים קרובים להסכם. מנגד, מקורות סומאליים טוענים כי ממשלת סומלילנד מצפה שבתמורה לכך רוסיה תכיר בעצמאותה.²⁸ במידה והדיווחים הללו נכונים, אז לרוסיה תהיה נוכחות צבאית במפרץ עדן לצד ארה"ב וסין.

מאפיין נוסף של החדירה הרוסית הוא בניית כורים גרעיניים לצרכי שלום עבור מדינות באזור שמעוניינות לגוון את מקורות האנרגיה שלהן ולהפחית את תלותן בייבוא אנרגיה. כבר ב-24 במרץ 2015, ירדן חתמה עם רוסיה על הסכם בשווי 10 מיליארד דולר לבניית תחנת הכוח הגרעינית הראשונה בממלכה, שתכלול שני כורים בעלי קיבולת של 1,000 מגה וואט כל אחד.²⁹ ב-19 ביוני 2017, חתמו החברה הממשלתית הרוסית לאנרגיה אטומית, רוסאטום, ומשרד המדע והטכנולוגיה האתיופי על מזכר הבנות לשיתוף פעולה בשימושים באנרגיה אטומית בדרכי שלום.³⁰ על בסיס מזכר ההבנות הזה, הגיעו אתיופיה ורוסיה ב-9 במרץ 2018 להסכם לפיתוח אנרגיה אטומית באתיופיה, כאשר הפרויקט הראשון יהיה בניית מרכז אתיופי למדע ולטכנולוגיות הגרעין המבוסס על כור מחקרי שייבנה על ידי רוסיה. כאשר יושלם, תחנת הכוח הגרעינית תספק אנרגיה למתקנים רפואיים ואחרים.³¹ ב-11 בדצמבר 2017, חתמו רוסיה ומצרים על הסכם לפיו חברת רוסאטום תבנה תחנת כוח גרעינית בעיר דבעה, הממוקמת לחופי הים התיכון. תחנת כוח זו תכלול ארבעה כורים בקיבולת של חמישה ג'יגה וואט, ובנייתה תושלם בשנת 2029.³² ב-14 בדצמבר 2017 חתמו רוסיה וערב הסעודית על הסכם לשיתוף פעולה לשימוש בדרכי שלום באנרגיה גרעינית, במטרה לייצר 17.6 ג'יגה וואט חשמל באמצעות מתקן אנרגיה גרעינית בשנת 2032.³³ וב-16 במרץ 2018, סודאן ורוסיה חתמו על הסכם להתחיל בבניית כור גרעיני למטרות שלום בסודאן באמצע 2019. בתחילת מרץ 2018, רוסיה הסכימה לספק לסודאן תחנת כוח גרעינית צפה בעלת קיבולת נמוכה כדי לייצר חשמל. זאת, בעקבות הסכם עליו חתמה חברת רוסאטום לבניית תחנת הכוח הגרעינית הראשונה בסודאן שתייצר חשמל.³⁴

נשאלת השאלה, אם כן, מה האינטרסים של רוסיה באגן ים סוף. ראשית, כמו יתר המעצמות, גם רוסיה שלחה בשנת 2008 ספינות מהצי שלה למפרץ עדן על מנת להילחם נגד שודדי הים הסומאליים ומבקשת לשמור על חופש השייט באגן ים סוף. שנית, בשל האוכלוסייה המוסלמית הגדלה שבה, רוסיה מבקשת לקיים יחסים טובים עם ערב הסעודית. ושלישית, יש לראות את החדירה הרוסית לאגן ים סוף כחלק מחזרתה של רוסיה ליבשת אפריקה החל מהעשור הקודם, תוך התמקדות במכירות נשק ובפיתוח הסחר.

2. ים סוף כזירת מאבק בין מעצמות אזוריות

במקביל למאבק על השפעה והגמוניה באוקיינוס ההודי ובג'יבוטי בין המעצמות הגדולות, מתנהל בים סוף מאבק דומה בין מעצמות אזוריות. מאבק זה החל לפני שנה, ביוני 2017, כאשר ערב הסעודית, איחוד האמירויות, בחרין, מצרים ומאוריטניה ניתקו את יחסיהן עם קטר. המשבר הדיפלומטי בין מדינות המפרץ השפיע על מאזן הכוחות בין המדינות הניצות באגן ים סוף. קטר החזירה מתימן את כוחותיה, שנלחמו לצד כוחות הקואליציה בראשות ערב הסעודית. ואילו ערב הסעודית, איחוד האמירויות ומצרים הפעילו מכשבים לחצים על המדינות האפריקניות באגן לנתק את היחסים עם קטר.

התוצאה המידית והעקיפה של מכשבים הלחצים הזו הייתה מתיחות בין אריתריאה לג'יבוטי עקב הבעת תמיכתן במחנה בראשות ערב הסעודית. ב-7 ביוני 2017 הכריזה ממשלת ג'יבוטי על כך שהיא מורידה את דרג היחסים עם קטר מתוך סולידריות עם הברית הבינלאומית נגד הטרור, ומדינות ערב והמפרץ שהצטרפו

²⁸ Maxamuud Axmed, "Moscow to pen military base in Somaliland", *Somaliweyn Media Center*, 10 April 2018.

²⁹ "Russia to build Jordan's first nuclear power plant", *Al-Jazeera*, 25 March 2015.

³⁰ "Russia and Ethiopia sign a Memorandum of Understanding on cooperation in peaceful uses of atomic energy", *Rosatom*, 19 June 2017.

³¹ "Russia to rebuild former Soviet nuclear research facility in Ethiopia", *Borkena*, 9 March 2018.

³² Henry Foy, "Russia and Egypt to sign nuclear power plant deal", *Financial Times*, 11 December 2017.

³³ "Russia, Saudi Arabia sign nuclear power agreement", *Middle East Monitor*, 16 December 2017.

³⁴ "Russia to start construction of nuclear power station in Sudan next year: minister," *Sudan Tribune*, 17 March 2018.

למהלך.³⁵ חמישה ימים מאוחר יותר, ב-12 ביוני 2017, פרסם משרד ההסברה של אריתריאה הצהרה לפיה "ההחלטה שקיבלו מצרים, ערב הסעודית, איחוד האמירויות ובחריין אינה מוגבלת לקטר בלבד – מאחר והפוטנציאל של קטר הוא מאד מוגבל. זו יוזמה אחת מני רבות בכיוון הנכון למען מימוש מלא של יציבות וביטחון אזורי. ככזו, זה לא עניין המחייב את הזמנת ממשלת אריתריאה או ניסיון להשפיע על בחירתה. עבור ממשלת אריתריאה, זוהי סוגיה המתרחשת בעיתוי הנכון המבטיחה את תמיכתה הפעילה."³⁶ עקב כך, קטר הודיעה ב-14 ביוני 2017 כי הסיגה את כוחות שמירת השלום שלה מאזור הגבול השנוי במחלוקת בין ג'יבוטי לבין אריתריאה וג'יבוטי האשימה את אריתריאה שהשתלטה מחדש על אזור הגבול השנוי במחלוקת.³⁷

למרות זאת, אריתריאה וג'יבוטי עדיין מקיימות יחסים דיפלומטיים עם קטר. לעומתן, סודאן, אתיופיה וסומליה לא נכנעו למכבש הלחצים שהפעילו עליהן ערב הסעודית ואיחוד האמירויות לנתק את יחסיהן עם קטר, והן ממשיכות לקיים יחסים מלאים עם כל מדינות המפרץ. מלבד העובדה שקטר היא אחת מהמדינות שמשקיעות הכי הרכה כסף בסודאן, היא גם סייעה לתווך ב-2009 בין סודאן לבין צ'אד ולתווך בין ממשלת סודאן לחלק מקבוצות המורדים בדארפור שחתמו על הסכמי שלום.³⁸ קטר משקיעה רבות גם באתיופיה, בעיקר בתחומי החקלאות והפיתוח,³⁹ ובמוגדישו, בירת סומליה. היא אף העניקה בשנת 2017 כספים לקמפיין הבחירות של נשיאה הנוכחי של סומליה, מוחמד עבדולה מוחמד פרמאג'ו, ומספקת מאות מיליוני דולרים לממשל המרכזי בסומליה לצרכי תשתיות, חינוך וסיוע הומניטארי.⁴⁰ ראוי לציין כי נראה שגם מצרים מקיימת קשר כלשהו עם קטר, לפחות בהקשר של רצועת עזה, וזאת למרות שאף היא ניתקה באופן רשמי את יחסיה עמה.

ערב הסעודית ואיחוד האמירויות רואות בחופי סומליה, ג'יבוטי, אריתריאה וסודאן את רצועת הביטחון המערבית שלהן במסגרת המלחמה בתימן וההגנה על אחד מעורקי הסחר העיקריים בעולם. קטר ותורכיה, מצדן, מנסות לבלום את התרחבות ההשפעה של ערב הסעודית, איחוד האמירויות ומצרים במרחב זה, שעל פי רוב מתאפיינת בבניית בסיסים צבאיים או בחכירה וניהול נמלים. שני הצדדים הנצים מנצלים לטובתם את היריבויות הקיימות בין המדינות במרחב אגן ים סוף על מנת להשיג את מטרותיהם.

החדירה של איחוד האמירויות לאגן ים סוף התחילה כבר בשנת 2008. בשנה זו, זכתה חברת DP World בחוזה לפיתוח ולניהול נמל עדן בעת שלטונו של נשיא תימן לשעבר, עלי עבדאללה צאלח. חוזה זה בוטל על ידי הפרלמנט התימני בשנת 2012 בשל האשמות החברה בשחיתות, בניהול כושל ובנפוטזם. לאחר פרוץ מלחמת האזרחים בתימן במרץ 2015, נראה כי המטרה העיקרית של איחוד האמירויות הייתה לסייע לממשלת תימן להשתלט על חוף ים סוף ומפרץ עדן או לנטרל את האיום של החות'ים על נתיבי השיט והסחר הבינלאומיים. ביולי 2015, הקואליציה בראשות ערב הסעודית כבשה את עדן ובאפריל 2016 את עיר הנמל האסטרטגית שבדרום מזרח תימן מוקאלה. עם השתלטות הקואליציה על עדן, חזרה חברת DP World לעיר באוקטובר 2015 על מנת לדון בדרכים לסייע לרשויות המקומיות לפתח ולנהל את נמל עדן.⁴¹

במקביל, בשנת 2008, ג'יבוטי הסכימה להעניק לחברת DP World זיכיון לניהול ולהפעלת נמל המכולות בדוראלה, נמל המכולות הגדול ביותר באפריקה, למשך 20 שנה. אולם, כפי שקרה בנמל עדן, גם ממשלת ג'יבוטי ניסתה לבטל את תוקפו בשנת 2014 בשל האשמות בשחיתות, אך ללא הצלחה בשל פסק דין של בית משפט בריטי שפסק לטובת החברה.⁴² כך, עם פרוץ מלחמת האזרחים בתימן, ג'יבוטי הייתה הבסיס לפעילות אווירית של הקואליציה בתימן. לשם כך, ג'יבוטי העניקה לאיחוד האמירויות ולערב הסעודית מתקן צבאי בהרמוס, שבקרבת הבסיס הצבאי האמריקני כף למונייר, שגם בו אפשרה להם ג'יבוטי בתחילת אפריל 2015 לעשות שימוש לטובת פעילותה בתימן. אך, בסוף אפריל 2015 איחוד האמירויות ניתקה את היחסים

³⁵ "Djibouti downgrades Qatar relations," *Gulf News*, 8 June 2017.

³⁶ "Press Statement," *Eritrea-Ministry of Information*, 12 June 2017.

³⁷ ביוני 2008 היו התנגשויות צבאיות בין ג'יבוטי לבין אריתריאה באזור הר דומיירה והאי דומיירה הממוקמים מול חופי שתי המדינות בקצהו הדרומי ביותר של ים סוף. קטר תיווכה בין שני הצדדים ובשנת 2010, הציבה כוחות שמירת שלום באזור זה. על כך ראו: "What is behind tension between Eritrea and Djibouti?" *BBC News*, 20 June 2017.

³⁸ "Qatari-Sudanese ties – years of co-operation and excellence," *Gulf Times*, 14 October 2017.

³⁹ "Qatar, Ethiopia sign pact on investment protection," *Gulf Times*, 14 November 2017.

⁴⁰ Reuters, "Why Saudi Arabia, Qatar and Turkey are Battling over Somalia," *Haaretz*, 3 May 2018.

⁴¹ Amal Nasser, "A double-edged operation for UAE in Gulf of Aden," *The New Arab*, 13 October 2016.

⁴² Paul Richardson and Nayla Razzouk, "Djibouti Rescinds DP World Port Concession Citing Corruption," *Bloomberg*, 9 July 2014.

עם ג'בוטי לאחר שמטוס קרב של איחוד האמירויות שלקח חלק בהפצצות האוויריות בתימן נחת ללא אישור בשדה התעופה הבינלאומי של ג'בוטי ולא התקבל בברכה על ידי הרשויות.⁴³

איחוד האמירויות וערב הסעודית העבירו מג'בוטי את מרכז פעילותם לאריתריאה. בסוף אפריל 2015, איחוד האמירויות חתמה על הסכם חכירה לשלושים שנה לשימוש צבאי בנמל המים העמוקים אסאב ובשדה התעופה הסמוך. בתמורה, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות הסכימו לספק חבילת סיוע, להפוך את שדה התעופה הבינלאומי של אסמרה למודרני, לבנות תשתיות חדשות ולהגדיל את אספקת הנפט לאריתריאה. מאז, בסיס זה משמש כאחד מבסיסי הקואליציה הצבאיים העיקריים לצורך המלחמה המתמשכת בתימן.⁴⁴

בינתיים, איחוד האמירויות אף ביססה את נוכחותה הצבאית באי סוקוטרה ובסומליה. היא כבשה את האי פארים שבמיצרי באב אל-מנדב מידי החות'ים ועל פי דיווחים, נשיא תימן האדי החכיר לאיחוד האמירויות את האיים סוקוטרה ועבד אל-קורי למשך 99 שנה בשנת 2014.⁴⁵ בסומליה, במאי 2015, פתחה איחוד האמירויות בסיס אימונים צבאי במוגדישו (אותו מימנה והפעילה) עבור חיילי צבא סומליה במטרה לאמנם כך שיוכלו להילחם נגד לוחמי ארגון הטרור חרכת אל-שבאב אל-מג'אהדין, הכפוף לאל-קאעדה.⁴⁶ בפברואר 2017, חתמה סומלילנד עם חברת DP World על הסכם לפיו, החברה תשדרג ותנהל את נמל ברברה. היא אף אפשרה לאיחוד האמירויות להשתמש בשדה התעופה ובנמל שבברברה, הנמצאת כ-250 ק"מ דרומית לתימן, כמתקן צבאי לשם תמיכה בפעולותיה הצבאיות בתימן.⁴⁷ החות'ים בתימן איימו בדצמבר 2017 להפגז את נמל ברברה בטילים בליסטיים במידה וממשלת סומלילנד לא תבטל את ההסכם עם איחוד האמירויות.⁴⁸ באפריל 2017, חתם המחוז האוטונומי של פונטלנד על הסכם לשלושים שנה עם חברת DP World לפיתוח ולניהול נמל בוסאסו.⁴⁹

אולם במחצית הראשונה של שנת 2018, חווה איחוד האמירויות נסיגה בנוכחותה בקרן אפריקה. ב-22 בפברואר 2018, משרדו של נשיא ג'בוטי הכריז שהיא מסיימת באופן מידי חד צדדי את החוזה עם חברת DP World, שניהלה את נמל המכולות בדוראלה, עקב תשלומים בלתי חוקיים ששילמה כדי להבטיח זיכיון למשך 50 שנה על ניהול הנמל.⁵⁰ בסומליה, בעקבות קריאת נשיא המדינה לבטל את ההסכם בין סומלילנד לבין חברת DP World, התדרדרו היחסים עם איחוד האמירויות שסגרה את בסיס האימונים שלה במוגדישו באפריל 2018.⁵¹ במאי 2018, בעקבות שבועות אחדים של סכסוך בין תימן לבין איחוד האמירויות בנוגע לנוכחות צבאית של איחוד האמירויות באי סוקוטרה, ערב הסעודית פרסה חיילים באי וחתמה על הסכם עם איחוד האמירויות לפיו היא תחזיר את הנמלים ואת שדות התעופה באי לידי הכוחות התימנים.⁵²

חרף העובדה שאיחוד האמירויות וערב הסעודית משתפות פעולה ביניהן במלחמה בתימן, הן גם מתחרות ביניהן על ההשפעה במרחב ים סוף. כך, למשל, אמנם הבסיס הצבאי העיקרי של כוחות הקואליציה בחוף האפריקני נמצא באסאב, אך ערב הסעודית פועלת לביסוס נוכחות צבאית בג'בוטי. ערב הסעודית יישרה את ההדורים עם ג'בוטי באוקטובר 2015 וקיבלה גישה לשדה התעופה הצבאי בכף למונייר. מראשית 2016 מתנהלים דיונים בין שתי המדינות בנוגע לחתימה על הסכם ביטחון בילטרלי כולל ביניהן שיכלול גם הקמת

⁴³ Alex Mello and Michael Knights, "[How Eritrea Became a Major UAE Military Base](#)," *Tesfa News*, 2 September 2016.

⁴⁴ "[The UAE Joins an Exclusive Club](#)," *Stratfor*, 8 December 2016; Alex Mello and Michael Knights, "[How Eritrea Became a Major UAE Military Base](#)," *Tesfa News*, 2 September 2016.

⁴⁵ Paola Tamma, "[Has the UAE colonised Yemen's Socotra Island Paradise?](#)" *The New Arab*, 17 May 2017.

⁴⁶ "[UAE-funded military training centre opened in Somalia](#)," *Khaleej Times*, 13 May 2015.

⁴⁷ Abdulaziz Osman, "[Somaliland Says UAE Can Launch Attacks From New Base](#)," *Voice of America*, 26 May 2017.

⁴⁸ "[Houthi Rebels Threaten To Bomb Somaliland's Berbera Port Run By UAE](#)," *Shabelle Media Network*, 25 December 2017.

⁴⁹ "[Somalia: Puntland signs deal to develop Bosaso Port with Dubai's P&O Ports](#)," *Garowe Online*, 6 April 2017.

⁵⁰ "[Djibouti ends contract with Dubai's DP World over 'illegal' payments](#)," *Middle East Monitor*, 24 February 2018.

⁵¹ "[UAE ends programme to train Somalia's military](#)," *Reuters*, 15 April 2018.

⁵² "[Yemen PM: Crisis over UAE deployment to Socotra over](#)," *Al-Jazeera*, 14 May 2018.

בסיס צבאי סעודי בג'יבוטי.⁵³ הסכם זה נחתם ב-26 באפריל 2017.⁵⁴ הן גם מתחרות ביניהן על ההשפעה במערב האוקיינוס ההודי. ערב הסעודית מעורבת בדיפלומטיה של הזרמת כספים והשקעות באיי קומורו ובאיים המלדיביים במאמץ לאגף את איראן. גם שתי מדינות איים אלו ניתקו את היחסים עם איראן ועם קטר. מנגד, איחוד האמירויות סיפקה סיוע כספי ופוליטי למדינות האיים הקטנות באוקיינוס ההודי וכן סיוע ביטחוני לאיי סיישל. כיום, איחוד האמירויות מחפשת תפקיד פוליטי חשוב יותר באוקיינוס ההודי. משנת 2019, היא עתידה לשמש כיו"ר של איגוד אגן האוקיינוס ההודי, ארגון פוליטי אזורי של מדינות האוקיינוס ההודי.⁵⁵

שחקן אזורי נוסף הרואה חשיבות אסטרטגית באגן ים סוף ובמפרץ הפרסי ובמערב האוקיינוס ההודי הוא תורכיה. תורכיה מגבירה את נוכחותה באזור ומלבד הנוכחות התורכית בסומליה, היא שוקלת לבנות בסיס צבאי בג'יבוטי, מרחיבה את נוכחותה בקטר, ומבצרת את השפעתה בסודאן. באוקטובר 2013, ממשלת סומליה אישרה הסכם שנחתם עם חברת ביראק התורכית לפתח ולנהל את נמל מוגדישו למשך 20 שנה.⁵⁶ בספטמבר 2017, תורכיה פתחה את הבסיס הצבאי הגדול ביותר שלה מחוץ לגבולות תורכיה במוגדישו, שבו יאומנו יותר מעשרת אלפים חיילים סומאליים.⁵⁷ תורכיה שוקלת לפתוח בסיס צבאי בג'יבוטי ושגריר ג'יבוטי בתורכיה, אדאן עבדילאהי, אמר ב-29 בדצמבר 2017 כי חשוב לחזק את הקשרים הצבאיים בין שתי המדינות וכי ג'יבוטי תקדם בברכה בניית בסיס צבאי תורכי בשטחה כדי להבטיח את ביטחון ים סוף.⁵⁸

אולם המהלך התורכי שעורר דאגה רבה בקרב מדינות האזור היה ביסוס הנוכחות התורכית בסודאן. ב-24 בדצמבר 2017, הגיע נשיא תורכיה, רג'פ טאיפ ארדואן, לביקור רשמי בן יומיים בסודאן. היה זה הביקור הראשון אי פעם של נשיא תורכי בסודאן. שני הצדדים חתמו על 12 הסכמים לשיתוף פעולה ששוים 650 מיליון דולר בתחומי הביטחון, הבריאות, החקלאות והאנרגיה. נוסף על כך, סודאן העניקה את סואכן, עיר הנמל העתיקה השוכנת לחופי ים סוף, לתורכיה באופן זמני כדי שתבנה אותה מחדש כאתר תיירות וננקודת מעבר עבור העולים לרגל למכה ולאל-מדינה. תורכיה תבנה בסואכן גם מספנה שתטפל בכלי שיט אזרחיים וצבאיים.⁵⁹ שלושה חודשים לאחר מכן, ב-26 במרץ 2018, קטר וסודאן חתמו על הסכם בשווי 4 מיליארד דולר לפיתוח סואכן.⁶⁰ סואכן ממוקמת במיקום אסטרטגי, פחות או יותר במרכז ים סוף, כ-350 ק"מ מנמל ג'דה שבערב הסעודית, ותוקעת טריז בין מצרים לבעלת בריתה אריתריאה ולבסיס של איחוד האמירויות בה. משמעות הדבר היא נוכחות תורכית-קטרית משותפת באמצע ים סוף, בקרבת מצרים, שהיחסים בינה לבין שתי המדינות אינם טובים מאז ההפיכה נגד הנשיא מוחמד מורסי בשנת 2013.

בעקבות כניסת תורכיה וקטר לסודאן עלה סף החרדה במצרים גם מפני חידוש הסכסוך בינה לבין סודאן בנוגע לאזור הגבול השנוי במחלוקת בין שתי המדינות במשולש חלאיב, וגם מפני האפשרות שסודאן ואתיופיה יעשו יד אחת כנגדה בסוגיית סכר התחייה, הנבנה באתיופיה על הנילוס הכחול ושמצרים חוששת שהשלמת בנייתו וניצולו למטרות פיתוח יפחיתו באופן משמעותי את כמות מי הנילוס שיגיעו לשטחה.

אולם, למרות המתחים, וההאשמות המצריות נגד קטר שהיא מממנת את סכר התחייה במטרה להסית את סודאן ואתיופיה להסלים את המשבר עם מצרים⁶¹ וההסכמה אליה הגיעו סודאן ואתיופיה בסוף אפריל 2018 להקמת כוח צבאי משותף שיגן על סכר התחייה,⁶² הצליחו מצרים, סודאן ואתיופיה להשיג פריצת דרך במשא

⁵³ Alex Mello and Michael Knights, "[How Eritrea Became a Major UAE Military Base](#)," *Tesfa News*, 2 September 2016.

⁵⁴ Shaul Shay, "[The Strategic Relations between Saudi Arabia and Djibouti](#)," *Israel Defense*, 9 May 2017.

⁵⁵ David Brewster, "[Welcome to the New Indian Ocean](#)," *The Diplomat*, 21 February 2018.

⁵⁶ "[Holidays in Mogadishu](#)," *Port Strategy*, 5 March 2014.

⁵⁷ Abdirahman Hussein and Orhan Coskun, "[Turkey opens military base in Mogadishu to train Somali soldiers](#)," *Reuters*, 30 September 2017.

⁵⁸ Ozgenur Sevinç, "[Djibouti is open to Turkey's efforts to safeguard Red Sea, ambassador says](#)," *Daily Sabah*, 29 December 2017.

⁵⁹ Shaul Shay, "[Turkey-Sudan strategic relations and the implications for the region](#)," *IPS Publications*, January 2018.

⁶⁰ Adel Abdul Rahim and Ahmed Yusuf, "[Sudan, Qatar ink \\$4B deal to develop Suakin seaport](#)," *Anadolu Agency*, 26 March 2018.

⁶¹ Mohamed Asal, "[Qatar funds Ethiopia's dam to escalate crisis with Egypt](#)," *Egypt Today*, 14 November 2017.

⁶² "[Sudan, Ethiopia agree to joint military force to protect dam](#)," *Middle East Monitor*, 1 May 2018.

ומתן בנוגע לסכר לאחר כמעט שלוש שנים בהן היה תקוע. ב-16 במאי 2018, הכריזה מצרים שבפגישה רמת דרג של נציגי שלושת המדינות באדיס אבבה הוסכם להקים ועדת מחקר מדעית חדשה שתפתח מספר תרחישים הקשורים לחוקי המילוי והתפעול בהתאם לעיקרון השימוש הצודק במשאבי מים משותפים. עוד הוסכם בפגישה להעניק לוועדה שלושה חודשים כדי להציג את תוצאות התייעצויותיה. כמו כן, הוסכם לקיים פגישות פסגה כל ששה חודשים, כל פעם בבירה אחרת, ולקדם את הקמתה של קרן משולשת לתשתיות.⁶³

גם אתיופיה מנצלת לאחרונה את המאבקים בין המעצמות האזוריות באגן ים סוף על מנת להבטיח לעצמה מוצא אל הים, וזאת ביתר שאת מאז בחירתו של אביי אחמד לראש ממשלתה ב-2 באפריל 2018.⁶⁴ לאתיופיה אין מוצא לים מאז שאריתריאה הפכה עצמאית בשנת 1993. אוכלוסייתה מונה מעל 105 מיליון איש והיא המדינה המאוכלסת ביותר בעולם שאין לה מוצא לים.⁶⁵ אמנם עד 1997 אתיופיה עשתה שימוש בנמל אסאב שבאריתריאה, אך מאז ועד 2017, כמעט כל היצוא מאתיופיה וכל היבוא שנכנס אליה הגיע דרך נמל ג'יבוטי. לכן, אתיופיה מודאגת מההשלכות לגבי הביטחון הלאומי שבתלות במוצא אחד בלבד לים.

במסגרת המאמצים הללו, חתמו אתיופיה, סומלילנד וחברת DP World במרץ 2018 על הסכם לפיו אתיופיה תחזיק בחלק מהמניות של נמל ברברה. על פי ההסכם, DP World תחזיק ב-51 אחוזים מהמניות, סומלילנד תחזיק ב-30 אחוזים מהמניות ואתיופיה תחזיק ב-19 אחוזים מהמניות. עוד הוסכם כי ממשלת אתיופיה תשקיע בתשתיות כדי לפתח את פרוזדור ברברה כשער המסחרי לפנים הארץ.⁶⁶ לאחר מכן, ראש ממשלת אתיופיה החדש, אביי אחמד, יצא לשלושה ביקורים ממלכתיים – הראשון בג'יבוטי, השני בסודאן והשלישי בקניה, והבטיח לאתיופיה דריסת רגל בנמל ג'יבוטי,⁶⁷ בנמל פורט סודאן (הגדול ביותר בסודאן),⁶⁸ ובנמל לאמו שבקניה.⁶⁹ בעקבות המהלכים הללו, הצהיר אביי ב-1 ביוני 2018, בפגישה עם קציני צבא בכירים, כי "אתיופיה בנתה את אחד מהכוחות היבשתיים והאוויריים החזקים ביותר באפריקה ובעתיד עלינו לבנות את כוחנו הימי".⁷⁰ זאת, לאחר שאתיופיה פירקה את הצי שלה בשנת 1991, בעקבות פרישת אריתריאה ממנה.

ד. מיזמים כלכליים באגן ים סוף

אגן ים סוף הופך לאחרונה לזירה דינמית גם בממד הכלכלי, ומתאפיין בפעילות כלכלית מסיבית של פיתוח, אנרגיה, איכות סביבה, מסחר ותיירות. בין התחומים הכלכליים שמתפתחים באזור זה במהירות, ושרלבנטיים לישראל, מצויים האנרגיות המתחדשות והתפלת מים.

1. מיזמים בתחום האנרגיה והסביבה

רבות ממדינות אגן ים סוף עוסקות בפיתוח אנרגיה גרעינית לצרכים אזרחיים, אך הדבר מהווה רק מרכיב אחד ממכלול של מיזמים ופרויקטים שמדינות האזור (מלבד תימן) מקדמות בתחום האנרגיה, בעלויות של מאות מיליוני שקלים. מטרת המיזמים והפרויקטים הללו היא, בראש ובראשונה, לספק את הצורך של אוכלוסייה גדלה והולכת בכל מדינות האגן וכן לגוון את מקורות האנרגיה, להפחית את התלות בנפט (במקרה של ערב הסעודית), ולהפחית את הצורך בייבוא אנרגיה ממדינות אחרות (במקרה של ירדן). בפרק זה אציין את המיזמים הגדולים בתחום.

במים הכלכליים של מצרים התגלה שדה הגז הגדול ביותר עד כה במזרח הים התיכון, המסוגל לספק את צרכי האנרגיה של מצרים. משרד הנפט המצרי נמצא בתהליך של הוצאת מכרז בינלאומי לפני סוף השנה

⁶³ Sawsan Abu Hussein and Mohammed Nabil Helmi, "Egypt, Sudan, Ethiopia Sign Joint Document on Renaissance Dam," *Asharq Al-Awsat*, 17 May 2018.

⁶⁴ "Dr Abiy Ahmed sworn in as Prime Minister of Ethiopia," *Fana Television*, 2 April 2018.

⁶⁵ "Ethiopia," *CIA World Fact Book*, 16 May 2018.

⁶⁶ "Ethiopia acquires 19% stake in DP World Berbera Port," *Khaleej Times*, 1 March 2018.

⁶⁷ Aaron Maasho, "Ethiopia to take stake in Port of Djibouti, its trade gateway – state media," *Reuters*, 1 May 2018.

⁶⁸ Aaron Maasho, "Ethiopia to take a stake in Sudan's main sea gateway port," *Reuters*, 3 May 2018.

⁶⁹ "Ethiopia gets Lamu land to cut reliance on Port of Djibouti," *Business Daily*, 8 May 2018.

⁷⁰ Aaron Maasho, "Landlocked Ethiopia plans new navy as part of military reforms," *Reuters*, 3 June 2018.

הנוכחית לחיפוש נפט, כולל בים סוף.⁷¹ מעבר לזה, מצרים מקימה את הפארק הסולרי בנבן ליד העיר אסואן, שאמור להיות הפארק הסולרי הגדול ביותר בעולם וששואף לספק בין 1.6 ל-2 ג'יגה וואט של אנרגיה סולרית עד אמצע 2019. הפארק, שעלותו הכוללת צפויה להיות 3.5-4 מיליארד דולר, אמור לכלול 32 מתקנים סולריים על פני שטח של 37.2 קמ"ר. בכירים מצרים מאמינים שפארק זה יספק 20 אחוזים מהאנרגיה של מצרים כבר בשנת 2020. בנוסף, מוקמים במצרים שדות סולריים נוספים.⁷² כמו כן, משרד החשמל והאנרגיות המתחדשות התחיל בפרויקט לבניית חוות הרוח הגדולה ביותר במזרח התיכון שתהיה ממוקמת במפרץ סואץ.⁷³ על מנת להכשיר כוח אדם לעבודה בתחום המתפתח של האנרגיות המתחדשות, השיקה בפברואר 2018 ממשלת מצרים בשיתוף עם הסוכנות האמריקנית לפיתוח בינלאומי תכנית לימודים ראשונה מסוגה על אנרגיות מתחדשות בבתי ספר טכניים באסואן ובעיירת הנופש הורגאדה שלחופי ים סוף.⁷⁴

בסודאן, הממשלה חתמה ביוני 2018 על חוזה עם שתי החברות האמריקניות, חברת אפריקה לאנרגיות מתחדשות וחברת ווסטאס למערכות רוח, להקמת תחנת אנרגית הרוח הראשונה במדינה, שתהיה בעלת יכולת להפיק 1,400 מגה וואט בשבע שנים.⁷⁵ מעבר לזה, הממשלה משקיעה בפיתוח פרויקטים הידרו-אלקטריים ענקיים, כדוגמת סכר מרוה על הנילוס בצפון סודאן. בנוסף, סכר התחייה על הנילוס הכחול באתיופיה אמור לספק חשמל גם לסודאן כאשר תושלם בנייתו.

בניית סכר התחייה על הנילוס הכחול, כ-15 ק"מ מזרחית לגבול עם סודאן, החלה בשנת 2011 וכיום הושלמה כ-65 אחוזים מהבנייה שלו. כאשר תושלם בניית הסכר, הוא עתיד להיות תחנת הכח ההידרו-אלקטרית הגדולה ביותר באפריקה והשביעית בגודלה בעולם. המאגר ימולא במים רק לאחר 5 עד 15 שנה מהשלמת בנייתו. סכר זה אמור לספק 6,450 מגה וואט והוא יהיה הגדול ביותר באגן ים סוף. מלבדו, אתיופיה קרובה להשלמת המתקן הראשון באפריקה ההופך פסולת לאנרגיה, שימוקם באדיס אבבה. מתקן זה ישרוף 1,400 טון פסולת מדי יום – כ-80 אחוזים מהפסולת בעיר – ויספק 30 אחוזים מצרכי החשמל הביתי בעיר.⁷⁶

בירדן, ראויים לציון שני פרויקטים אזרחיים בתחום האנרגיה במחנות הפליטים, הראשונים בתחומם בעולם. במאי 2017, ירדן הפכה למדינה הראשונה בעולם שסיפקה חשמל למחנה פליטים באמצעות אנרגיות מתחדשות, כאשר פתחה את המתקן הסולרי המפיק 2 מגה וואט באזרק, מקום משכנם של 35,000 פליטים מסוריה. בנובמבר 2017, ירדן חנכה את הפארק הסולרי הגדול ביותר בעולם הפועל במחנה פליטים, שממוקם במחנה הפליטים אל-זעתרי. מטרתו היא לשפר את חייהם של עשרות אלפי פליטים סורים, והוא מורכב מ-4,000 פאנלים סולריים בעלי תפוקה של 12.9 מגה וואט, שמספקים חשמל למשך כ-14 שעות ביום ל-80,000 הפליטים שבמחנה.⁷⁷

בערב הסעודית, הציפיה היא להתחיל במהלך 2018 פרויקטים של אנרגיות מתחדשות ובראשם אנרגיה סולרית, בשווי של עד 7 מיליארד דולר.⁷⁸ במהלך ביקור יורש העצר הסעודי, מחמד בן סלמאן, בארה"ב במרץ 2018, הוא חתם עם קונגלומרט סופט בנק (SoftBank Corporation) היפני על עסקה בשווי של 200 מיליארד דולר לבניית פארקים סולריים בערב הסעודית, שיכולו להפיק 200 ג'יגה וואט חשמל בשנת 2030.⁷⁹

⁷¹ ["Egypt to issue global tender to explore oil in Red Sea," Arab News, 12 March 2018.](#)

⁷² Farah, Tawfeek, ["Egypt builds world's largest solar park," Egypt Independent, 25 February 2018.](#)

⁷³ Farah Tawfeek, ["Egypt to build the largest wind farm in the Middle East," Egypt Independent, 2 January 2018.](#)

⁷⁴ Menna A. Farouq, ["Egypt launches renewable energy curriculum to boost promising sector," Al-Monitor, 27 February 2018.](#)

⁷⁵ ["Sudan Signs 1400 MW Wind Power Plant," Sudan Vision, 4 June 2018.](#)

⁷⁶ Sophie Chapman, ["Africa's first waste-to-energy plant has been built in Ethiopia," Energy Digital, 26 February 2018.](#)

⁷⁷ ["Jordan opens world's largest solar park at refugee camp," Times of Israel, 13 November 2017.](#)

⁷⁸ Mahmoud Habboush, ["Saudi Arabia Plans Up to \\$7 Billion of Renewable Energy Projects This Year," Bloomberg, 16 January 2018.](#)

⁷⁹ Alexandra Zavis, ["Oil-rich Saudi Arabia is turning to another resource to power the kingdom – sunshine," Los Angeles Times, 31 May 2018.](#)

בנוסף לפרויקטים של אנרגיות מתחדשות וחיפוש נפט, חלק ממדינות אגן ים סוף משקיעות גם בבניית מתקני התפלה. ערב הסעודית מתכננת לבנות השנה תשעה מתקני התפלה בחוף בים האדום בעלות של יותר מ-530 מיליון דולר. בניית מתקנים אלו תושלם ב-2019.⁸⁰ מצרים מקימה את מתקן התפלת מי הים הגדול ביותר בעולם, בעיר עין סוח'נה שבמחוז סואץ. כאשר תושלם בנייתו, מתקן ההתפלה צפוי לטהר 164,000 מטר מעוקב של מי ים מדי יום.⁸¹ בדצמבר 2017, מצרים פתחה מתקן התפלה בהורגאדה, לחופי ים סוף, כחלופה לאספקת מים מתוקים למחוז מהנילוס.⁸² מתקן ההתפלה הראשון במפרץ עקבה שבירדן התחיל לפעול באפריל 2017.⁸³

2. מיזמים תיירותיים

נוסף על המיזמים הסביבתיים, קיימים מיזמים תיירותיים רבים לחופי ים סוף. האזור המשופע באלמוגים ובחופי צלילה. בערב הסעודית, למשל, שענף התיירות שלה נשען במידה רבה על העלייה לרגל למקומות הקדושים, מקדמים את פרויקט הים האדום ופרויקטים תיירותיים נוספים המבקשים לשנות מציאות זו, ולגוון את מקורות ההכנסה של הממלכה ושל תושביה. פרויקט הים האדום כולל אתרי נופש שייבנו בחמישים איים הממוקמים בים סוף, מול חופי הממלכה בין הערים אמלאג' ואל-וג'ה. פרויקט זה יכלול שמורת טבע, אתרי מורשת ואתרי צלילה. בניית הפרויקט תחל ברבעון השלישי של 2019 והשלב הראשון בו צפוי להסתיים בשנת 2022.⁸⁴ פרויקט נוסף שהשלב הראשון שלו צפוי גם הוא להיות מושלם בשנת 2022 הוא פרויקט קידיה בו יושקו מיזמי בידור, תרבות וספורט. פרויקט זה ישתרע על פני 334 ק"מ, ויהיה ממוקם כ-40 ק"מ מערבית לריאד.⁸⁵ גם שיפוץ נמל סואכן בסודאן על ידי קטר הוא דוגמה לפרויקט תיירות ושימור היסטורי.

3. פרויקטים חוצי-גבולות

מרבית הפרויקטים האזרחיים באגן ים סוף אינם משותפים למספר מדינות. זאת, משום שהיחסים בין מרבית המדינות הממוקמות בשכנות זו לזו הם מתוחים, דוגמת יחסי סודאן-מצרים או ג'יבוטי-אריתריאה, או מלחמתיים, דוגמת יחסי ערב הסעודית-תימן או אתיופיה-אריתריאה עד להשגת ההסכם ביניהן. לכן, פרויקטים חוצי-גבולות אפשריים רק בין מדינות שכנות שהיחסים ביניהן סבירים עד טובים, וכוללים נציגויות דיפלומטיות, דוגמת ג'יבוטי ואתיופיה בדרום ים סוף, מצרים, ערב הסעודית וירדן, וירדן וישראל בצפון ים סוף. ואכן, קיימים מספר פרויקטים סביבתיים, כלכליים, תיירותיים ותשתיתיים שמשותפים למדינות אלו.

לג'יבוטי ולאתיופיה יש מספר פרויקטים משותפים במימון סיני. הראשון הוא מסילת הברזל החשמלית המחברת ביניהן ושאוּרכה 759 ק"מ. מסילה זו נפתחה ב-1 בינואר 2018 על ידי ראש ממשלת אתיופיה דאז, היילה מריאם דסלגאן. היא מעניקה לאתיופיה גישה לים, מחברת בין בירת אתיופיה לבין נמל המכולות בדוראלה, ומקצרת באופן משמעותי את זמן הנסיעה בין שתי הערים.⁸⁶ פרויקט קודם, אשר נחנך ב-19 ביוני 2017, מספק מי שתייה ממי תהום בשטח אתיופיה המועברים בצינור שאורכו 320 ק"מ לג'יבוטי. בג'יבוטי יורדים בממוצע 200 מ"מ גשם בשנה ברוב שטח המדינה, ופרויקט זה מספק לתושבי המדינה מים שאינם תמיד בנמצא.⁸⁷

כל יתר הפרויקטים המשותפים בים סוף מתנהלים בקצהו הצפוני מזרחי, במפרץ עקבה/אילת ובקצה הצפון מערבי של ערב הסעודית והדרומי של סיני. מדובר על פרויקט תעלת הימים (שבשלב זה אינו מיושם, אך אמור יהיה לכלול את מתקן ההתפלה הגדול ביותר בעולם, במפרץ עקבה) ועל הקמת העיר ניום (Neom).⁸⁸

⁸⁰ "Saudi Arabia, Largest Producer of Desalinated Water, to Build 9 More Plants," *Al-Bawaba*, 22 January 2018.

⁸¹ "Egypt is Building the Largest Seawater Desalination Plant in the World," *Al-Bawaba*, 16 November 2017.

⁸² "Egypt establishes desalination plant in Hurgada," *Egypt Today*, 14 December 2017.

⁸³ "Jordan's first SWRO opens for business," *Desalination.biz*, 5 June 2017.

⁸⁴ "Saudi's 50 Red Sea virgin islands to seek international partners this summer," *AME Info*, 28 May 2018.

⁸⁵ "Saudi Qiddiyah is more than just a six flags project: It's a major theme park," *AME Info*, 24 April 2018.

⁸⁶ Danson Kagai, "Ethiopia to Djibouti high speed railway hailed a huge success," *Construction Kenya*, 21 March 2018.

⁸⁷ "Ethio-Djibouti water pipeline inaugurated, salt port opens for business," *Capital Ethiopia*, 7 July 2017.

⁸⁸ יצחק גל, "שיתוף הפעולה בין ישראל וירדן: החמצה היסטורית שעוד ניתן לתקן," מיתווים - המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזרית, מרץ 2018, עמ' 10.

יורש העצר הסעודי, מחמד בן סלמאן, הכריז ב-24 באוקטובר 2017 על כוונתו להקים עיר חדשה בצפון מערב ערב הסעודית – העיר ניום. לדבריו, זו תהיה העיר היחידה בעולם שתתפרש על פני שלוש מדינות – ערב הסעודית, ירדן ומצרים – ושטחה יהיה 26,500 קמ"ר. עלות בנייתה תהיה 500 מיליארד דולר. העיר תתמקד בתשעה סקטורים של השקעה: אנרגיה, מים, ניידות, ביוטק, מזון, מדעים טכנולוגיים ודיגיטליים, ייצור מתקדם, מדיה ובידור. את החשמל לעיר ניום יספקו רק אנרגיות חלופיות. כמו כן, ניום תהיה נקודת הכניסה העיקרית לגשר המלך סלמאן, שיקשר בין אסיה לאפריקה ושייבנה מעל מיצרי טיראן.⁸⁹ מהתבוננות במפת העיר, המופיעה באתר הפרויקט, ניתן לראות שהאיים טיראן וסנאפיר, שמצרים החזירה לשליטת ערב הסעודית ב-24 ביוני 2017, נמצאים בשטח העיר.⁹⁰

בהקשר של גשר המלך סלמאן, יש לציין שזאת לא הפעם הראשונה בה נעשה ניסיון לבנות גשר מעל ים סוף המחבר בין אסיה לבין אפריקה. לפני כעשור נעשה ניסיון לבנות גשר באורך של 28.5 ק"מ מעל מיצרי באב אל-מנדב על מנת לחבר את תימן עם ג'יבוטי.⁹¹ אולם, הניסיון לא התממש בשל אירועי האביב הערבי בתימן ומלחמת האזרחים שפרצה בתימן לאחריה. בנוסף, טרם בניית הגשר מתבצעת בדיקת התכנות. בעקבות בדיקה זו אולי יוחלט לא להמשיך עם מיזם הגשר ושיש לבדוק חלופות אחרות, כמו, למשל, חציבת מנהרה תת ימית. בכל מקרה, פרויקט העיר ניום ופרויקט בניית גשר המלך סלמאן ידרשו, במידה זו או אחרת, התייחסות ישראלית, אך מהם האינטרסים של ישראל בים סוף?

ה. המדיניות הישראלית ביחס לזירת ים סוף

1. צפון ים סוף: שמירה על חופש השיט

במשך כל שנות קיומה, האינטרס האסטרטגי הראשון במעלה של מדינת ישראל בים סוף הוא שמירה על חופש השיט וסיכול הניסיונות להפרתו. בהקשר זה, נועד תפקיד חיוני למיצרי טיראן, המפרידים בין מפרץ עקבה/אילת לים סוף והמהווים, משום כך, את נתיב הגישה הימי היחיד של מדינת ישראל לים סוף ולאפריקה לאחר כיבוש אום רשרש במרץ 1949, במסגרת מבצע עובדה. במיצרי טיראן ממוקמים שני איים – טיראן וסנאפיר – וכן ארבע שוניות אלמוגים, המחלקות את המיצרים לשני נתיבי שיט: הנתיב המזרחי, שרוחבו פחות מקילומטר ועומקו כ-80 מטר, ושמשמש את הספינות המפליגות צפונה; והנתיב המערבי, שרוחבו כ-1,200 מטר ושמשמש את הספינות המפליגות דרומה.

עדות לחיוניותם של מיצרי טיראן עבור ישראל ניתן למצוא בעובדה שסגירתם בפני כלי שיט ישראלים היוותה פעמיים עילה למלחמה. בשנת 1949, ערב הסעודית העבירה את האיים טיראן וסנאפיר לידי מצרים, שהקימה בהם ובחוף סיני שממולם מתקנים צבאיים. ב-26 ביולי 1956, מצרים סגרה את המיצרים בפני כלי השיט הישראלים ובפני כל הספינות המפליגות לנמל אילת, דבר שגרם לישראל להצטרף לבריטניה ולצרפת במבצע סיני ב-29 באוקטובר של אותה שנה. ב-22 במאי 1967, הכריז נשיא מצרים דאז, גמאל עבד אל-נאצר, על סגירת מיצרי טיראן בפני כלי שיט ישראלים ותרם בכך רבות להחלטת ישראל לצאת למלחמת ששת הימים, במהלכה כבשה את האיים ואת חצי האי סיני. נוסף על כך, מצרים אף הגבילה מעבר כלי שיט ישראלים בתעלת סואץ עד שסגרה אותה לחלוטין בפניהם החל ב-5 ביוני 1967 ועד ה-10 ביוני 1975.⁹² כמו כן, בעת מלחמת יום הכיפורים באוקטובר 1973, הצי המצרי חסם את מיצרי באב אל-מנדב למעבר כלי שיט ישראלים.⁹³ הייתה זו הפעם הראשונה והיחידה שמיצרים אלו נחסמו בפני מעבר כלי שיט של מדינה מסוימת.

הסכם השלום בין ישראל למצרים שנכנס לתוקפו ב-25 באפריל 1979 עיגן בתוכו את חופש השיט הישראלי בתעלת סואץ, במיצרי טיראן ובמפרץ אילת וקבע כי "אניות ישראל, ומטענים המיועדים לישראל או הבאים ממנה ייהנו מזכות מעבר חופשי דרך תעלת סואץ ומבואותיה, דרך מפרץ סואץ והים התיכון, על בסיס אמנת קושטא מ-1888 החלה על כל האומות [...] הצדדים רואים במיצר טירן ובמפרץ עקבה (אילת) נתיבי מים

⁸⁹ "NEOM Press Release," Neom News website, 24 October 2017.

⁹⁰ "Where Is NEOM? The Unique Location," Neom News website.

⁹¹ John Irish, "Yemen, Djibouti bridge part of \$200bn project," Arabian Business, 2 June 2008.

⁹² Ruth Lapidot, "The Reopened Suez Canal in International Law," Syracuse Journal of International Law and Commerce 4, 1977, pp. 1-49.

⁹³ "Bab El Mandeb Blockade Aimed at Stifling Israel," Jewish Telegraphic Agency, 7 November 1973.

בינלאומיים הפתוחים לכל האומות לחופש שיט וטיס בלתי מופרע ובלתי ניתן להתליה.⁹⁴ אותו סעיף הנוגע לחופי השייט והטיס במיצרי טיראן ובמפרץ עקבה/אילת אף מופיע בהסכם השלום עם ירדן.⁹⁵ בכך הובטח לישראל חופש השייט בחלקו הצפוני של ים סוף.

2. דרום ים סוף: שמירה על חופש השייט, בסיסים צבאיים והשתתפות במלחמה נגד החות'ים בתימן

ישראל פעלה לבצר את חופש השייט בדרום ים סוף באמצעות פעילות מדינית מול המדינות הלא ערביות במרחב – אתיופיה, ולאחר מכן גם אריתריאה – והחל בשנות התשעים גם מול ג'יבוטי, סומלילנד וסומליה. ישראל פעלה גם באמצעות בניית בסיסים צבאיים וסיכול הברחות נשק לחמאס ברצועת עזה, והשתתפות במלחמה בתימן לצד כוחות הקואליציה בראשות ערב הסעודית.

בשנות החמישים כוננה ישראל יחסים דיפלומטיים עם אתיופיה כחלק ממאמצי להכשיל את שאיפות מדינות ערב להביא לבידוד מדיני ודה-לגיטימציה שלה וגם כדי להבטיח את הנתבי הימי בים סוף למזרח הרחוק ולדרום אפריקה ואת הנתבי האווירי למזרח אפריקה ולדרומה. במאי 1993 הפכה אריתריאה למדינה עצמאית, שכוללת את נמלי מסוע ואסאב שלחופי ים סוף, ואתיופיה נותרה ללא מוצא אל הים. לפיכך, אריתריאה הפכה לחשובה מבחינה אסטרטגית לישראל, אשר כוננה עמה יחסים דיפלומטיים.⁹⁶ כיום, ישראל מקיימת יחסים דיפלומטיים גם עם אתיופיה וגם עם אריתריאה.

ישראל מעוניינת לכוון יחסים דיפלומטיים גם עם ג'יבוטי, בגין מיקומה האסטרטגי על מיצרי באב אל-מנדב וים סוף. אולם, ג'יבוטי אינה מכוונת יחסים דיפלומטיים עם ישראל בגלל לחצים מצד ערב הסעודית והליגה הערבית. יחד עם זאת, היחסים הבלתי רשמיים בין שתי המדינות הם טובים. קיימת הבנה, ללא הסכם כתוב, בנוגע לעגינת ספינות ישראליות בנמל ג'יבוטי ולמעבר של טיסות אל על במרחבה האווירי. אנשי עסקים ישראלים פועלים במדינה ומדי פעם אף מתקיימות שיחות בין נציגים משתי המדינות.⁹⁷ ישראל מנהלת בשנים האחרונות מגעים בדרג של ראשי מדינות עם הממשלה הפדרלית של סומליה ומסרבת להכיר בסומלילנד כמדינה עצמאית חרף מיקומה האסטרטגי במפרץ עדן, בכניסה לים סוף.⁹⁸

ישראל ניצלה את היחסים הדיפלומטיים שכוננה עם אריתריאה על מנת להקים בה מספר בסיסים צבאיים. בדצמבר 2012 חשף דו"ח של חברת האסטרטגיה האמריקנית סטראטפור (Stratfor) את דבר קיומם של שלושה בסיסים צבאיים ישראלים באריתריאה. על בסיס הדו"ח, ישראל מחזיקה כמה צוותים צבאיים ימיים בקבוצת איי דהלכ ובעיר הנמל מצוע, ומתפעלת בסיס האזנות באמבה סוורה, ההר הגבוה ביותר באריתריאה. עוד נכתב בדו"ח זה כי הנוכחות הצבאית הישראלית באריתריאה היא מצומצמת אך משמעותית ומטרותיה איסוף מודיעין בים סוף ומעקב אחר הפעילות האיראנית. מנגד, אותו הדו"ח חשף כי גם לאיראן נוכחות צבאית בנמל אסאב שבאריתריאה.⁹⁹

על פי דיווח בתקשורת הערבית, ההסכם בדבר הקמת הבסיסים הצבאיים הישראלים באריתריאה נחתם בין שתי המדינות כבר בשנת 1995. אריתריאה השתמשה בספינות מלחמה ישראליות ובסיוע לוגיסטי מהבסיס הימי הישראלי באיי דהלכ במהלך השתלטותה על איי חניש בשנת 1996. על פי אותו דיווח, לישראל יש נוכחות צבאית באיי דהלכ ופאטמה.¹⁰⁰ בכתבה אחרת נכתב כי היו דיווחים קודמים על כך שבבסיסים הצבאיים הישראלים נמצאות צוללות וספינות שלוקחות חלק במלחמה החשאית נגד רשתות הברחת הנשק האיראניות לחמאס ולחזבאללה דרך ים סוף, סודאן ומצרים.¹⁰¹

⁹⁴ "חוזת שלום בין מדינת ישראל ובין הרפובליקה הערבית של מצרים", כנסת ישראל.

⁹⁵ "חוזת שלום בין מדינת ישראל לבין הממלכה הירדנית האשמיית", כנסת ישראל.

⁹⁶ להרחבה על ההיסטוריה של יחסי ישראל עם אתיופיה ואריתריאה ראו: אריה עודד, אפריקה וישראל: ייחודיות ותהפוכות ביחסי החוץ של ישראל, ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 2011, עמ' 3, 7, 40, 42, 291-304.

⁹⁷ אריה עודד, שם, עמ' 283.

⁹⁸ להרחבה ראו: משה טרדימן, "כניסתה המחודשת של ישראל לאפריקה: האינטרס הישראלי והתגובה הערבית והאפריקנית", מיתווים - המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית, ספטמבר 2016, עמ' 4-5; אריה עודד, שם, עמ' 283-284.

⁹⁹ "Eritrea: Another Venue for the Iran-Israel Rivalry," Stratfor, 11 December 2012.

¹⁰⁰ Muhammed Salahuddin, "How Israel Casts Its Dark Shadow Over Horn of Africa" Arab News, 31 August 2006.

¹⁰¹ Anna Ahronheim, "Rebel Spokesman: Houthi Missiles Can Hit Covert Israeli Bases in Eritrea," The Jerusalem Post, 1 October 2017.

עד לינואר 2016, עת אריתריאה, סודאן, ג'בוטי וסומליה הלכו בעקבות ערב הסעודית וניתקו את קשריהן עם איראן, היה לישראל אינטרס נוסף בדרום ים סוף – סיכול הברחות הנשק האיראניות לרצועת עזה בדרך הים או בדרך היבשה דרך סודאן. מינואר 2016, לאחר שהפעילות האיראנית במדינות הללו נפסקה, התמקדה הפעילות הישראלית במעקב אחר הנעשה בתימן ויתכן שאף בלחימה נגד החות'ים.

ההצהרה המיוחדת שמסר דובר של המורדים החות'ים, קולונל עזיז ראשד, ב-28 בספטמבר 2017 היתה עדות לקיומם של הבסיסים הצבאיים הישראליים באריתריאה ולהשתתפות ישראלית במלחמה בתימן. ראשד הצהיר שהאיים שישראל חכרה באריתריאה לצורך בסיסים צבאיים – באיי דהלכ ואיי פאטמה – הפכו להיות בטווח הטילים הימיים של החות'ים, כתוצאה מהשתתפותם במתקפת הקואליציה בראשות ערב הסעודית נגד תימן. הוא אף איים כי בעתיד הטילים הימיים יוכלו לפגוע גם בנמלים בישראל.¹⁰² כשנתיים קודם לכן, בראשית מלחמת האזרחים, דיווח אהוד יערי שמקורות המקורבים לחות'ים בתימן טענו כי חיל האוויר הישראלי משתתף בתקיפות ברחבי המדינה ונוטל חלק במבצע "סופת ההכרעה" שמנהלת ערב הסעודית.¹⁰³ ביוני 2018 אמר מנהיג החות'ים, עבד אל-מאלכ בדר אל-דין אל-חות', כי החות'ים זיהו כלי טיס ישראלים מעל המחוז המערבי של העיר חודיידה, בה מתנהלים היום הקרבות בין החות'ים לקואליציה.¹⁰⁴ מעבר לדיווחים אלה, שמקורם בחות'ים, לא מצאתי לכך אישור או אישוש ממקורות נוספים. כלומר, גם אם קיימת מעורבות צבאית ישראלית כלשהי במלחמת האזרחים בתימן, היא ככל הנראה קטנה ולא משמעותית.

3. הזדמנויות לישראל כתוצאה מהשינויים הגאו-פוליטיים באגן ים סוף

גם במידה שלא קיימת מעורבות ישראלית במלחמה בתימן, ישראל וערב הסעודית חולקות מספר אינטרסים ביטחוניים משותפים, ובראשם המאבק נגד איראן, דאעש ושאר ארגוני הטרור. כתוצאה מכך, היחסים בין המדינות מתחממים. עדויות לכך ניתן למצוא בהתבטאויות סעודיות חסרות תקדים בנוגע לזכותה של ישראל להתקיים ובנוגע לזכות העם היהודי למדינה לאומית, בקיום פגישות בין בכירים סעודים לישראלים, ובשיתוף פעולה ביטחוני סמוי.¹⁰⁵ כמו כן, ישראל עודכנה בפרטי המשא ומתן וההסכם שנחתם בין מצרים לערב הסעודית בנוגע להעברת האיים טיראן וסנאפיר ממצרים לערב הסעודית, והתבקשה לאשרו שכן העברת האיים בין המדינות מהווה שינוי בתנאי הסכם השלום בין ישראל למצרים משנת 1979. ישראל הגיבה כי כל עוד לא ישתנו הסדרי השיט באזור, אין לה התנגדות למהלך ואישרה אותו.¹⁰⁶ גם ערב הסעודית, בבואה לבנות את הגשר שיחבר בינה לחצי האי סיני מעל מיצרי טיראן, תצטרך לקחת בחשבון את הצורך הישראלי בהבטחת חופש השיט בים סוף.

במקביל להתחממות היחסים בין ישראל לערב הסעודית, מסתמן שינוי גם ביחסה של סודאן כלפי ישראל. כזכור, עד ינואר 2016, סודאן שימשה כמעבר לסחר הברחות נשק איראני לחמאס ולחזבאללה. ישראל, מצדה, על פי פרסומים זרים, הפציצה מספר פעמים את שיירות הנשק ואת מחסני ייצור הנשק והתחמושת ליד הבירה ח'רטום. אולם, לאחר שסודאן ניתקה את קשריה עם איראן בינואר 2016 והצטרפה לקואליציה בראשות ערב הסעודית במלחמה בתימן, בכירים במדינה התחילו לשלוח "בלוני ניסוי" בדמות הבעות תמיכה באפשרות כינון יחסים עם ישראל. מטרת התבטאויות אלה היא, ככל הנראה, להעביר מסר למערב שסודאן מתכוונת ברצינות להתחבר עתה לכוחות החיוביים באזור.¹⁰⁷

בעיני מצרים, נתפסת ישראל כיום כגורם שיכול לתווך ולהתערב לטובתה בנושא מי הנילוס וסכר התחיה. כך, למשל, חשף האתר הקטרי אל-ערבי אל-ג'דיד ב-26 באפריל 2018, מפי מקורות דיפלומטיים מצרים, כי מצרים ביקשה מישראל לסייע לה במשבר סכר התחיה לאור התעקשות אתיופיה להשלים את בנייתו למרות החשש המצרי שהדבר ישפיע לרעה על מכסות המים שלה. לדברי אותם מקורות, ב-2018 ישראל ביקשה

¹⁰² "מצאעד נאטק אל-ג'יש: אל-ג'זר אלתי אסתאג'רה אל-עדו אל-צהיוני פי אריתריא אצבחת פי מרמא צואריח' אל-בחריה אל-ימניה (עוזר דובר הצבא: האיים שחכר האויב הציוני באריתריאה הפכו להיות בטווח הטילים של הצי התימני)", אל-מסירה, 28 בספטמבר 2017.

¹⁰³ אהוד יערי, "דיווח: ישראל משתתפת בתקיפות בתימן", Mako, 30 בספטמבר 2015.

¹⁰⁴ "החות'ים טוענים: מטוסים ישראלים נצפו בשמי העיר חודיידה שבתימן", מעריב, 2 ביוני 2018.

¹⁰⁵ מיכל יערי, "ישראל וערב הסעודית: בדרך לנורמליזציה?", מיתווים - המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית, אפריל 2018.

¹⁰⁶ אמיר תיבון, "הסכמת ישראל להעברת האיים בים סוף: מחווה למצרים וקריצה לערב הסעודית", וואלה ניוז, 12 באפריל 2016.

¹⁰⁷ Haim Koren, "Sudan's Policy in the Era of Arab Upheaval: For Good or for Evil?," The Begin-Sadat Center for Strategic Studies Bar Ilan University, Mideast Security and Policy Studies No. 148, April 2018.

ממצרים לתווך בינה לבין חמאס והפלגים הפלסטיניים ברצועת עזה כדי לעצור את הפגנות השיבה, ובתמורה ביקשה מצרים מישראל לתווך בינה לבין אתיופיה בנושא הסכר, לאור ההשפעה הגדולה שיש ישראל על אתיופיה.¹⁰⁸

4. שיתוף הפעולה עם מצרים במאבק נגד הטרור בחצי האי סיני

בצפון ים סוף, ובמיוחד בחצי האי סיני, קיים שיתוף פעולה צבאי בין ישראל למצרים במלחמה נגד ארגונים סלפים קיצוניים ובמיוחד נגד ארגון אנצאר בית אל-מקדס, שהחל לפעול בפברואר 2011 וש-10 בנובמבר 2014 נשבע אמונים למנהיג דאעש, אבו בכר אל-בע'דאדי, ומאז נקרא מחוז סיני של המדינה האסלאמית. ארגון זה, הפעיל בצפון סיני, ביצע עשרות פיגועים נגד כוחות הביטחון המצריים, נגד הסופים והקופטים, פוצץ מספר פעמים את הצינור שהעביר גז ממצרים לירדן ולישראל (ובכך למעשה הביא להפסקת אספקת הגז המצרי לשתי המדינות), חדר מהגבול המצרי אל שטח ישראל וביצע ב-18 באוגוסט 2011 את הפיגוע בכביש 12 כ-26 ק"מ מהעיר אילת (שכתוצאה ממנו נהרגו 6 ישראלים וארבעים נפצעו), וירה רקטות שנפלו בעיר אילת ובסביבתה, במועצה אזורית אשכול, ואף בעקבה.

על מנת למגר את הארגונים הסלפים והג'האדיסטים הפעילים בסיני – במיוחד לאחר הפיגוע באוגוסט 2011 ולאור העובדה כי ישראל אינה יכולה לפעול בעצמה וכרצונה נגד פעילות טרור בסיני מאחר וזהו שטח ריבונות מצרי – ישראל אפשרה למצרים להכניס כוחות צבא לסיני, למרות שעל פי הסכם השלום בין שתי המדינות, חצי האי סיני הוא שטח מפורז בו המשטרה היא זו האחראית על הביטחון. כמו כן, בשנת 2013 הקים השב"כ חטיבה מיוחדת שמטרתה סיכול פיגועים ושיגור רקטות מסיני.¹⁰⁹ לצד זה, על פי דיווחים זרים, ישראל ומצרים משתפות פעולה ביניהן במאבק נגד הארגונים האסלאמיים הקיצוניים הפעילים בצפון סיני, וישראל ביצעה עשרות תקיפות אוויריות נגד הגורמים הקיצוניים הללו בהסכמת מצרים.¹¹⁰

5. אינטרסים כלכליים בלתי ממומשים

לישראל יש אינטרסים כלכליים וסביבתיים בלתי ממומשים באגן ים סוף. אחת מהדוגמאות הטובות ביותר לכך היא פרויקט תעלת הימים המשותף לה ולירדן, שאינו מתקדם כיום. אולם, הפוטנציאל לפרויקטים משותפים באגן ים סוף הוא גדול הרבה יותר, במיוחד לאור העובדה שבישראל פועלות חברות פרטיות בעלות ידע סביבתי שנדרש מאוד על ידי מדינות האזור. זאת, במיוחד בתחומי החקלאות, המים, התחבורה, האנרגיה, וגידולי חממה. חברות אלו יכולות לתרום משמעותית לבניית העיר ניום, להקמת מתקני התפלה, להשקיה חסכונית, לפיתוח אנרגיות מתחדשות, לחסכון במים ועוד.

אינטרס משותף נוסף לישראל, מצרים, ירדן וערב הסעודית הוא הגנה על הסביבה הימית והחופית, ובמיוחד על שוניות האלמוגים והדגים במפרץ עקבה/אילת, מפני הרס ופגיעה מזיהום ומהצטברות פסולת. אינטרס זה קשור קשר בל ינתק לפיתוח תחום התיירות, בעיקר באתרי הצלילה הפרושים לאורך חופי ים סוף ובשרידים הארכיאולוגיים של הערים הקדומות הנמצאות לחופיו, שגם בו יש פוטנציאל רב שכרגע אינו ממומש. תיירות העלייה לרגל למקומות הקדושים לשלושת הדתות המונותאיסטיות – יהדות, נצרות ואסלאם – גם היא רלבנטית לאגן ים סוף, הואיל והמקומות הקדושים לשלושת הדתות הללו נמצאים בשטח מדינות הממוקמות לחופי ים סוף – ערב הסעודית וישראל. גם בפיתוח תחום זה טמונות הזדמנויות משמעותיות.

בשנים האחרונות מתהדקת מערכת היחסים בין המדינות הממוקמות משני צידי ים סוף בתחומים הביטחוני והכלכלי כאחד, ולישראל יש אינטרס להיות חלק ממה שעשוי להתפתח לשוק כלכלי משותף חדש שיאגד תחתיו את מדינות האזור. אולם, המציאות הפוליטית העכשווית מונעת את מימוש הפוטנציאל. לישראל אין כיום יחסים דיפלומטיים עם ערב הסעודית, סודאן וג'יבוטי. גם עם מצרים וירדן, שלישראל יש איתן יחסים דיפלומטיים, היקף שיתוף הפעולה הוא מוגבל.

¹⁰⁸ "מצר תטלב תוסט ישראל'יל לדא את'יופיא בשאן סד אל-נהצ'ה (מצרים מבקשת מישראל לתווך באתיופיה בנוגע לסכר התחיה)", "אל-ערבי אל-ג'דיד", 26 באפריל 2018.

¹⁰⁹ ברק רביד, "שב"כ הקים חטיבה מיוחדת לסיכול פיגועים ושיגור רקטות באזור סיני", "הארץ", 20 באוגוסט 2013.
¹¹⁰ David D. Kirkpatrick, "Secret Alliance: Israel Carries Out Airstrikes in Egypt with Cairo's O.K.," *The New York Times*, 3 February 2018.

1. סיכום

מצבה של ישראל באגן ים סוף מעולם לא היה טוב יותר מבחינה מדינית. ישראל, לראשונה בהיסטוריה שלה, מקיימת מגעים, קשרים חשאיים או יחסים דיפלומטיים עם כל מדינות אגן ים סוף מלבד תימן. זאת, כמובן, עקב הנסיבות המיוחדות של הנתק בין מדינות האזור לאיראן, המאבק לבלימת השפעת איראן במרחב, המלחמה בתימן, והמאבק בטרור (במיוחד בסיני). היחסים של ישראל באזור נמצאים במרחק שנות אור מאלו שהיו מנת חלקה של ישראל בשנותיה הראשונות, כאשר הייתה מבודדת ונהנתה רק מיחסים דיפלומטיים עם אתיופיה, שכונו בשנות החמישים.

מבחינה צבאית, ביטחונית ומדינית, אגן ים סוף מהווה בשנים האחרונות נקודת מפגש בין מאבקים המתרחשים בו זמנית. המאבק הראשון הוא מאבק בין מעצמות בינלאומיות -- בעיקר סין, הודו, יפן, צרפת, רוסיה וארה"ב -- על הגמוניה והשפעה באוקיינוס ההודי ועל דריסת רגל במפרץ עדן ובג'יבוטי. זאת, בעיקר על רקע המאבק נגד שודדי הים הסומאליים, המאבק בטרור בסומליה ובתימן והמלחמה בתימן, שמסכנים כולם את חופש השיט באחד מהנתיבים הימיים העמוסים ביותר בעולם. המאבק השני מתנהל בין מעצמות אזוריות -- ערב הסעודית, איחוד האמירויות, תורכיה, קטר. הוא החל ביוני 2017, כאשר ערב הסעודית, איחוד האמירויות, בחריין, מצרים ומאוריטניה ניתקו את יחסיהן עם קטר. המיקוד של המאבק הזה הוא בחופו האפריקני של ים סוף ומפרץ עדן, שערב הסעודית ואיחוד האמירויות רואות במדינות הממוקמות לחופיו את רצועת הביטחון המערבית שלהן במסגרת המלחמה בתימן ואבטחת חופש השיט. מנגד, קטר ותורכיה מנסות לבלום את התרחבות ההשפעה של ערב הסעודית ואיחוד האמירויות במדינות הללו. אתיופיה, לה אין גישה אל הים, מנצלת את המצב על מנת להבטיח לעצמה גישה אל הים.

המאפיין המשותף לשני המאבקים הללו הוא הקמת בסיסים צבאיים או חכירת וניהול נמלים במרחב ים סוף, על מנת לבסס דריסת רגל באזור. מאחר וההתמקדות של המעצמות הבינלאומיות היא בשליטה על פתחת ים סוף ודרומו, או כחלק מאבטחת חופש השיט או כחלק ממאבק על הגמוניה באוקיינוס ההודי, הרי שבסיסיהן הצבאיים מרוכזים בג'יבוטי בשל קרבתה לתימן ולסומליה. מנגד, ההתמקדות של המעצמות האזוריות היא בחופו האפריקני של ים סוף ומפרץ עדן, ולכן בסיסיהן הצבאיים נועדו לבסס דריסת רגל או לבלום את התפשטות ההשפעה של היריבות. כך, למשל, לתורכיה יש בסיס צבאי במוגדישו, בירת סומליה, והיא מקימה בסיס צבאי באי סואן שבסודאן, ואילו איחוד האמירויות חכרה ומקימה בסיס בנמל ברברה שבסומלילנד, ויש לה בסיס באריתריאה.

גם ישראל היא חלק מהמעצמות האזוריות שעל פי דיווחים זרים בונות בסיסים צבאיים במרחב, וזאת על רקע המלחמה בתימן, הרצון להגן על ביטחון השיט, והמאמצים לסכל הברחות נשק איראניות לרצועת עזה דרך ים סוף. על פי אותם דיווחים, לישראל יש מספר בסיסים ימיים ובסיס האזנה באריתריאה ויתכן כי היא גם מעורבת במלחמה בתימן לצד הקואליציה בהנהגת ערב הסעודית.

המאבק השלישי באגן ים סוף מתנהל בין מדינות אגן הנילוס -- מצרים, סודאן, אריתריאה ואתיופיה -- לגבי בניית סכר התחייה על הנילוס הכחול באתיופיה. מצרים חוששת שהשלמת בנייתו וניצולו למטרות פיתוח יפחיתו באופן משמעותי את כמות המים הזורמים בנילוס שיגיעו לשטחה. חשש זה גדל עוד יותר לאחר שסודאן ואתיופיה החליטו במאי 2018 על הקמת כוח צבאי משותף להגנה על הסכר. מצרים אף האשימה את קטר במימון השלמת בניית הסכר וחוששת כי כניסת תורכיה וקטר לסודאן עלולה לחדש את הסכסוך בינה לבין סודאן בנוגע לשליטה על משולש חלאיב שלחופי ים סוף. בינתיים, נרשמה פריצת דרך במשא ומתן בין מצרים, סודאן ואתיופיה בנוגע לסכר, שעשויה להביא להסדר בין המדינות בסוגיה זו. ישראל, מצידה, גם מעורבת בסוגיה זו. על פי דיווחים בתקשורת הערבית, ביקשה מצרים מישראל לסייע לה במשבר סביב סכר התחייה ולהפעיל את השפעתה על אתיופיה במטרה להחזירה לשולחן הדיונים.

מבחינה כלכלית, אגן ים סוף חווה תנופת פיתוח מסיבית בתחומי האנרגיה, איכות הסביבה, התשתיות, המסחר והתיירות. באגן ים סוף מתבצעים פרויקטים סביבתיים רבים בתחום האנרגיות המתחדשות, כולל בניית כורים גרעיניים לצרכים אזרחיים בסודאן, אתיופיה, מצרים, ירדן וערב הסעודית, וכן בניית מתקני התפלה וסכר התחייה באתיופיה שנועד לספק חשמל. כמו כן, מוקמים ברחבי האגן פרויקטים רבים של תיירות. לצד הפרויקטים הללו, שמתבצעים בכל מדינה בנפרד, קיימים גם פרויקטים משותפים למספר מדינות

באגן כמו פיתוח תשתיות במימון סיני באתיופיה ובג'בוטי, בניית העיר ניום שאמורה לחבר בין ערב הסעודית, מצרים וירדן, פרויקט גשר המלך סלמאן שיחבר בין ערב הסעודית למצרים, ופרויקט תעלת הימים בו מעורבות ישראל וירדן.

ככלל, ושלא כמו בהיבטים הצבאיים, הביטחוניים והמדיניים, בהיבט הכלכלי ישראל אינה מצליחה להיות חלק מפרויקטים משותפים במרחב ים סוף, מאחר והמצב הפוליטי הנוכחי אינו מאפשר זאת. אפילו פרויקט תעלת הימים אינו ממומש בימים אלו. אולם, לישראל ולחברות ישראליות פרטיות יש הרבה מה לתרום בתחומים הללו ולכן, הפוטנציאל למעורבות ישראלית שכזו הוא גדול מאד. ואולם, ההתפתחויות הביטחוניות, המדיניות והכלכליות באגן ים סוף הופכות אותו לאזור דינמי ומשתנה, אך בעל דרגת נפיצות גבוהה. לפיכך, על ישראל לנצל את ההזדמנויות האזוריות שנפתחו בפניה לאחרונה, ולפעול להגביר את ההשתלבות שלה במרחב זה.